

Missâ fuit e Corintho.) Hoc e græcis uoluminibus adiecimus, nisi quod $\epsilon\gamma\gamma\alpha\phi\eta$ uertimus in missâ est. Missâ est per Phœben. Cæterum scripta manu Terentij, dictante Paulo. Atq; illud interim subit admirari, cuiusmodi legatis tunc usi fuerint illi uere pōtīfices, cum Paulus ad Rhomam adhuc florentem de tam arduis rebus scripserit per mulierculam. Deinde ridere libet, nouam Nicolai Lyrani diligētiam, qui cum Origenes & diuus Hieronymus, cūq; his oēs antiq; cōfirmēt, hanc epistolā e Corintho fuisse missam ipse tamen ambigit, nimirum quod Aymo grauis scilicet autor scripsit ex Athenis missam. Verum hunc plusq; Gordianum nodum, uide quanta dexteritate mirus explicat artifice. Partem, inquit, scripsit Athenis, deinde quod supererat, addidit Corinthi, atq; ita Rhomam misit. O hominem suauem. Mallet opinor quamlibet magnum itineris facere dispendium

ne quid patiatur maiestas Aymonis, perinde quæ, si ille uno aut altero in loco nō delirauerit.

FINIS ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD RHOMANOS.

IN EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS PRIOREM
ANNOTATIONES ERASMI ROTERODAMI.

VOCATVS.) Et uocatis sanctis, $\kappa\lambda\eta\tau\acute{o}\varsigma$ & $\kappa\lambda\eta\tau\omicron\iota\varsigma$ nomina sunt, non participia, ut superius admonuimus.

Ipsorum) Latinius erat suō. Est autē Græcis duplex coniunctio, $\alpha\upsilon\tau\acute{\omega}\nu$ τε $\kappa\alpha\iota$ $\eta\mu\acute{\omega}\nu$. i. suoq; & nostro. Porro sensus nō nihil est anceps. Vulgarius existimat, suoq; & nostro referri posse ad dominum, qui præcessit, domino nostro. Deinde repetens addat, non solum nostro, sed & illorum, quicūq; inuocant. Ad eundem modum ordinat Chrysostomus in cōmentarijs, quos in hanc scripsit epistolam, si modo non fallit titulus. Eius codicis copia nobis facta est ex bibliotheca Prædicatorum apud Basileam. Verum hæc interpretatio mihi uidetur affectata. Quidā simpliciter interpretantur siue in suis locis, in quibus agunt, siue in his, in quibus nos agimus. Tertius autem sensus mihi uidetur argutior, & ad Paulinos affectus accommodatior. Quæ hac lege referā, ut liberū sit lectori, nihilo secius, qd' malit sequi. In quouis loco, siue ipsorum, siue meo, aut & ipsorum & meo, ut intelligas Paulum omnem locum suum ducere, in quo sint qui inuocent nomen domini, quod inter Christianos charitas communia facat omnia.

In omnibus) $\epsilon\mu$ $\pi\alpha\upsilon\tau\iota$, id est in omni, hoc est in quauis re.

Et domino

Et domino Iesu). Anceps est sensus apud græcos, propterea quod hic genitiuus referri potest & ad præpositionē ἀπό, & ad participiū, sicut in superiori cōmonstrauimus epistola. Sicut testimoniū.) καθώς, i. quemadmodum, quod ad superiora referēdū est, i. per quæ siue quibus rebus, nempe sermone & cognitione.

Vt nihil uobis desit) ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθε ἐν μηδενὶ χαρίσματι, id est ut nō destituamini in ullo dono. Et hoc loco gratia est non χάρις, ut in superioribus, sed χάρισμα, quod sepe numero donum uertit.

Sine crimine) ἀνεγκλήτους, quasi dicas inculpabiles inculpato, ab ἐγκαλῆν, quod est in ius uocare & ἐγκλημα crimen.

Fidelis deus) πιστός, Paulus hanc dictionem uarie usurpat. Nonnunquā πιστοὶ dicuntur qui credunt, ut ἀπιστοὶ increduli. Alias πιστοὶ qui sunt bonæ fidei, præstantes quod receperint, ut hoc in loco. Interim ad rem refertur, ut πιστός ὁ λόγος pro sermone certo, & in dubitato. In societatem) εἰς κοινωνίαν in communionem, siue consortium.

Obsecro uos) παρακαλῶ hortor. Quancūq; & obsecro satis quadret.

Vt id ipsum dicatis) ἥ αὐτὸ, id est idem loquamini, hoc est consentiatis, quod ad Rhomanos scribens dixit ἥ αὐτὸ φρονεῖν.

Schismata.) Græcam uocem reliquit, dicere poterat, sectiones, aut dissensiones, aut dissidia. Sitis autem perfecti) κατηρτισμένοι, siue ut quidā habebāt ἀπῆρτισμένοι, quod significat perfectum, ut corpus est in quo nullum sit membrum mutilum, aut mancum, aut inæquale ab ἀρτιῶ & ἀρτιῶ, unde nos explicandi causa uertimus, sitis integrū corpus. Etenim cum dicitur perfectum, uulgus intelligit absolutam uirtutem, de qua non dum agit Paulus apud sediciosos. Si uertissem integrū, uisus essem dicere incorruptos, ac probos. Monet enim Paulus, ut non solum concordēs sint lingua idem loquētes, uerum etiā ut & integrī corporis membra eodem aguntur spiritu, ita & illis mens sit eadē. Porro quod dissidet, diuisum est, non integrum.

In eodem sensu) αὐτῶ νοί, id est eadem mente.

In eadem scientiā) αὐτῆ γνώμη, id est eadem sententiā, quod aut mutatum est a librarijs, aut intepres legit γνώμη pro γνώμη.

Ab his qui sunt Chloes) Vulgarius græcus interpres Chloen familiæ Corinthiensis nomen esse putat, ut intelligas eius gentis aliquos fuisse, qui Paulo significarint. Quem admodum ad Rhomanos scribēs dixerat ἐκ τῶν ἀριστοβούλου gentiles illius ac familiares intelligens. Diuus Thomas ambigit utrum Chloen uicū facere malit, quæ pertinet ad ditionem Corinthiorum, an matronam. Etiam si apud græcos locorum nominibus addi solet præpositio. Certe apud Horatiū Chloe fœminæ uocabulum est. Me nunc Cressa Chloe regit. Miro uero cōsilio Paulus fidei causa familiæ nomē expressit, at tursus hominum nomina suppressit, ne quid illis constaret inuidiæ.

Deo meo) Meo apud græcos non est. Et absolutius est, ut sit deus omnium.

In nomine meo baptizati estis.) ἐβάπτισα, i. baptizauī primæ personæ.

Si quem alium uestrum) εἴτινα ἄλλον, id est nunquam alium. Nā uestrū redundat.

Non in sapientiā uerbi) ἐν σοφίᾳ τοῦ λόγου, id est in eruditione sermonis. Siquidem σοφόν appellant non solum quod sapit, uerum etiā quicquid elegans est & eruditum. Porro cum λόγος sermonē significet, potius quæ uerbum, cur hoc in loco libuit abuti uerbo. Et mox ad eundem modum, Verbum enim crucis.

Vt nō euacuet) ἵνα μὴ κενωθῆ, id est ut nō fiat inanis. Nā inane dicitur quod nō est solidū sed specie blanditur. Illud obiter annotabis optime lector, quam sollicitè curarit Diuus Paulus ut euangeliū Christi purissimum esset ab omnibus humanis adminiculis, ne quid inde sibi uendicare posset hic mundus, adeo ut ne eloquentiā uoluerit adiungere, aut eruditionem humanam. At his temporibus cum oneramus Christum opibus negotijs

appropinquat honoribus im
 20. Non loquar ex cetera
 21. impudenter dicere, sed cordate
 22. et caritative ueritate, sed prud
 23. et aduersus alio modo nob
 24. sed non. Id est, addidit ne
 25. non ualuerat.

Id est, ut
 26. Id est, ut
 27. Id est, ut
 28. Id est, ut
 29. Id est, ut
 30. Id est, ut

Id est, ut
 31. Id est, ut
 32. Id est, ut
 33. Id est, ut
 34. Id est, ut
 35. Id est, ut

Id est, ut
 36. Id est, ut
 37. Id est, ut
 38. Id est, ut
 39. Id est, ut
 40. Id est, ut

Id est, ut
 41. Id est, ut
 42. Id est, ut
 43. Id est, ut
 44. Id est, ut
 45. Id est, ut

Id est, ut
 46. Id est, ut
 47. Id est, ut
 48. Id est, ut
 49. Id est, ut
 50. Id est, ut

Id est, ut
 51. Id est, ut
 52. Id est, ut
 53. Id est, ut
 54. Id est, ut
 55. Id est, ut

negocijs prophanis, honoribus, imperijs, exercitijs, uoluptatibus, & quibus tandem nō: Solam eloquentiam execramur. Et hac una in parte uel anteimus apostolos. Nā illic simpliciter dixerunt, sed cordate, sine lenocinijs, at rursus sine spurcitijs, sine portentis, in affectate locuti sūt, sed prudēter. Et ut paucis dicā, quemadmodū alio modo potētes erāt, ac diuites, alio modo nobiles & inclyti, ita diuerso modo tū eruditi, tū eloqntes.

Id est nobis.) Id est, addidit nescio quis. Nam græce est, τῶν δὲ σωζομένων ἡμῶν. i. Nobis autem qui saluamur.

Vbi scriba.) γραμματεὺς. Id Vulgarius ad Iudæos referri putat, apud quos sapientiæ professio penes scribas erat, alioqui γραμματεὺς ad uerbum literatorem sonat, unde & literatus dicitur. Virtus dei est.) δύναμις, ut opponatur infirmitati & impotentia.

Et prudentiam.) πῶς σύνεσις σωτηρίῳ. i. intelligentiam intelligentium.

Vbi inquisitor.) συζητής, i. disputator. συζητῆρ disputare. Gentibus autem stulticiam.) εἰδωλὸν δὲ. i. Græcis autem. Iplis autem uocatis, αὐτοῖς δὲ τῶν κληρῶν. Dilucidius erat, sed ἡσδēm uocatis, ut intelligas utriusq; gentis Christianos, quibus ex æquo Christus probatur. Nam id sensisse Paulum, testantur & græci interpretes.

Quod stultum est dei) ὅτι τὸ μωρὸν τῷ θεοῦ καὶ τὸ ἀδυνάτεον, i. Stulticia dei & infirmitas dei, ut adiectiuū in genere neutro positum intelligatur uice substantiui nominis. Vnde nos malimus uertere. Quoniam stulticia dei sapientior est hominibus, & imbecillitas dei robustior est hominibus. Annotauit hunc locum Augustinus in opere de doctrina Christiana libro secundo, ostendens in hac interpretatione, tametsi absit solœcismus, non abesse tamen amphibologiam, quod incertum sit, an hominibus sit dandī casus, an auferēdi, quasi dicas, stultum est tibi, sed stultius huic. Id incōmodi uitari posse putat, si uertas, fortius est q̄ homines, & sapientius est q̄ homines. Caterum si uertisset ad uerbū sapientius & fortius est hominū, duplex fuisset incōmodum. Porro stulticiam & imbecillitatem dei uocat prædicationem crucis, siue quod ea res stulta & imbecillis uideretur impijs, siue quod ad ineffabilem illam dei sapientiam ac potentiam, hæc quodā modo stultata esset & imbecillis. Nonne stultam fecit.) δυνατὶ ἐμωρῶμεν. i. nōne stultificauit, siue infatuauit, ut ita loquamur. Fatuum enim & sapidum pugnant inter se.

Videte enim.) βλέπετε γὰρ. Tametsi græca uox anceps, tamen sensui magis congruit uidetis, q̄ modus imperatiuus. Nec enim admonet, ut uideāt quod sciebant, sed quod perspicuum erat, trahit in argumentum.

In conspectu eius.) Græcis est dei, p̄ eius. Quanc̄ exemplaria græca uariant. Sunt enim quæ habeant αὐτοῦ p̄ θεοῦ.

Et ea quæ nō erant) καὶ τὰ μὴ ὄντα. Cū ante dixisset, ἐξουθενημένα, hoc est, pro nihilo habita, siue ad nihilum redacta, Hebraica figura rem auxit, quemadmodum & in superiori epistola. Vocat ea quæ non sunt tanq̄ sint.

Vt ea quæ sunt destrueret.) καταργῆσαι, quod aliquoties uertit, euacuaret. Est autem antiquare, & uelut obliterare, ut frequenter iam admonuimus.

Omnis caro.) πᾶσα σὰρξ. Mollius erat, ulla caro. Quod & ipsum hebraica figura dictum. Siquidem hic carnem pro homine posuit, ut superius animam, Omnis anima potestatis sublimioribus.

Ex ipso autem.) ἐξ αὐτοῦ γὰρ. i. ex eodem enim, hoc est, nec ex diuitibus, nec ex sapientibus, sed sine discrimine ex eodem. Etiam si Ambrosius refert ad patrem, atq; itē Vulgarius, ut sit sensus. Non est quod alius alium oderit aut fastidiat. Omnes ex eodem patre nati estis, nempe filij dei, idq; per Christū. Quo loco palam indicat Vulgarius, præpositionem ὅν poni loco δια, quod nos & alias indicauimus.

Qui factus est nobis.) Hoc perinde sonat græce quasi dicas, cœpit nobis esse sapientia, uel fuit nobis sapientia, ὡς ἐγενήθη ἡμῶν σοφία. Velut illud, ante me factus est. i. cœpit eē prior me. Vt confundat) καταχύνῃ. i. pudefaciat, aut suffundat, potius q̄ confundat Nam

pientiam, sed in uerbis peritis spiritus, hoc est quæ habet doctrinam spūs. Quanc̄ alias hoc uerbum Paulus usurpauit actiue διδακτικῶν θεοῦ, pro eo quod est idoneum, qui doceat deum. Ad eundem modum hic legas licebit, nō in uerbis quæ doceant humanam sapientiam, sed quæ doceant spiritum dei. Ambrosius sensum magis exprimit q̄ reddit uerba, legens ad hunc modum. Non in doctrina uerborum humanæ sapiētīæ, sed in doctrina spiritus. Vulgarius sentit ea quæ didicerit Paulus a spiritu. Mihi magis probatur ut intelligamus non in sermonibus qui doceant humanam sapientiam, sed qui doceant, quo pacto queamus assequi spiritum Christi.

Spiritualia cōparantes.) συγκρίνοντες, i. cōferētes, cōponētes, ne quis accipiat cōparare, pro parare. Nec em̄ ad homines refertur spiritualibus, sed ad res, quibus accōmodandā putauit Paulus eloquentiam item spiritalem. Ne uideretur absurdū cōlestem illam philosophiam, humanis uerborum ornāmētis cōmendari. Nam quod admonet Vulgarius de sacramentis euangelij, cum ueteris instrumenti sacramentis cōferendis, ut uerū esse fateor, ita parum existimo quadrare ad huius loci sententiā.

Animalis autem homo.) ψυχικός, uelut animum, hoc est affectus sequens humanos. Etenim cum Paulus hominem diuidat in tres partes, carnem, animam, & spiritum, hic animæ uocabulo pro spiritu est abusus.

Stulticia enim est illis.) Est pluraliue erat uertendum, ut intelligas ea quæ sunt spiritus, illi esse stulticiā. Fefellit interpretē uerbum singularis numeri, sed quod uice pluraliui positum est. Spiritualiter examinatur.) ἀνακρίνεται, i. diiudicatur, quod uerbū mox sapius uertit iudicatur. Rursum hic examinatur erat dicendum, ut subaudias quæ præcedunt. Nempe ea quæ sunt spiritus, nisi ὅτι sit articulus nō coniunctio, quod ut hic sit sensus, non potest intelligere ea spiritualiter diiudicari, cum sit carnalis.

Etiā profunda dei.) ἢ τὰ βάθη, id est etiam profunditates.

Sicut scriptum est, quis enim cog.) Sicut scriptum est in græcis codicibus nō inuenio. Caterum testimoniū quod sine nomenclatura retulit, est apud Esaiā cap. 40. Quanc̄ Paulus sensum expressit potius q̄ appendit uerba. Siquidem septuaginta uerterūt ad hunc modum, indicante Hieronymo τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τις αὐτὸ σύμβουλος ἐγένετο, i. quis nouit mentem domini, & quis consiliarius eius fuit? Iuxta ueritatem hebraicā, ita trāstulit Hieronymus. Quis adiuuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt consilium & instruxit eum?

Porro quod Paulus ait συμβάσθ, Vulgarius interpretatur διορθῶσα, i. corriget siue corripet. Quod æquidem non admodū probo, Caterum quod Hieronymus uertit adiuuit, Paulus cognouit, Hebraice est יָדָן. Quod Hieronymus uertit spiritum, Paulus mentem apud Hebræos est. רִוּחַ Sic habent hebræa, מִי רִוּחַ אֱלֹהִים יָדָן אֶת רִוּחַ יְהוָה וְאֵשׁ צַדִּיק וְרִוּחַ אֱלֹהִים יָדָן אֶת רִוּחַ יְהוָה וְאֵשׁ צַדִּיק

Aut quis instruxit eum.) ὃς συμβάσθ αὐτῷ, i. qui instruet aut docebit eum. Quanc̄ græcis ambiguum est, qui ad mentem referatur, an ad dominum. Quanc̄ ipse malim in eam legi sententiā, in quam legunt omnes. Quis cognouit mentē domini, qui instrueturus sit illum? Quod ut fieret euidentius, explicuerunt per coniunctionem disiunctiuam. Videri poterat referre eam sententiā, quæ est cap. Sapientia nono. Quis em̄ hominum poterit scire cōsilium dei. Aut quis poterit cogitare quid uelit deus? Ac paulo post. Sensum autem tuum quis sciet? Nisi apud Hebræos liber sapientia extra canonem esset. Vnde fatius est, ut quemadmodum ostendimus ad Esaiā referamus testimonium. Nos autem sensum.) νοῦν, id est mentem, & tenemus magis quadrabit q̄ habemus. Vt accipiamus domini mentem perfectis esse cognitā.

EX CAPITE TERTIO.

Quasi spiritualibus.) ὡς ubiq; est, quod iste nunc, quasi uertit, nunc tanq̄, per tāq̄ recte uertisset ubiq;. Tāq̄ puulis in Christo.) ὡς νεπίοις, νήπιος significat qq infantem

infantem adhuc pusillum, & stultum, parumque prudentem potissimum aetate, poterat igitur dicere. Infantibus in Christo. Porro datius hic paruulis ad superiora pertinet, hoc est ad loqui, non ad id quod sequitur. Lac potum dedi, id quod ex graeco liquet sermone. Non escam.) Aut ferenda est ακυρολογία, aut aliquid subaudiendum est γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, ὃν βρῶμα, quod ad uerbum ita sonat. Lacte uos potaui, non cibo. Quis autem potat hominem cibo? Vnde Vulgarius addit προσήνεκα. i. obtuli, ut hoc ad cibum pertineat. Nos quo sermonis absurditatem effugeremus, ita uertimus. Lactis potu uos alui, non cibo. Vnum sunt.) ὁ ἔμεισιν, hoc est nullius discriminis, quantum ad hoc quod uenterque alienum agit negocium, neuter suum, ut ab his uelut autoribus debeant sibi cognominata asciscere, & factionibus inter se dissidere. At si diuus Paulus ita stomachata aduersus Corinthios, quod ab his mutuarentur cognomina, a quibus baptismum acceperant, & Christi mysterijs primam erant initiati, quid diceret de nostrae tempestatis factionibus, qua mille cognomētis, mille cultibus, ceremonijs, regulis inter se dissident, qui uocantur religiosi? Vt sapiens architectus.) ἀρχιτέκτων, qui princeps & auctor est fabricae. Nam in iaciendo summum est negocium. Hic σοφὸν plane posuit pro docto & scito.

Sed ne nunc quidē potestis.) ἀλλ' οὐτε ἔτι νῦν δύνασθε, id est imo nec adhuc nunc potestis, quanquam id nihil ad sententiam.

Zelus & contentio.) Graeci tria ponunt ἄλλος ἢ ἕρις καὶ διχομασάσαι, id est amulatio, & lis, & seditio. Nonne homines estis.) Et hic pro homines est σαρκικοί, id est carnales. Tamen in castigatioribus exemplaribus scriptum reperio carnales. Nam mox sequitur & secundum hominem ambulatis.

Quid igitur est Paulus.) Quis est graece, non quid τις. Et Apollos est nominandi causus, non Apollo ἀπολλῶς, cuius genituum facit Apollo.

Eius cui credidistis.) ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, id est nisi ministri per quos credidistis, hoc est non autores fidei uestrae, sed ministri dumtaxat.

Dei enim adiutores sumus.) συνεργοί, id est cooperarij legit Augustinus. Ambrosius legit operis participes, uelut explicans graecam uocem.

Dei agricultura.) θεοῦ γεωργίον, id est dei agricoltatio (estis) uerbum tantum apud graecos apponitur in proxima orationis parte. Dei aedificatio estis.

Vniuscuiusque opus.) Hic Ambrosius legit, qui facit hoc opus, manifestus erit, si modo codex mendo uacat.

Dies autem domini.) domini additum est, sed tamen articulus facit propemodum, ut de certo die debeat accipi, ἡ γὰρ ἡμέρα, quasi dicas, Nam ille dies.

In igni reuelabitur.) Reuelatur est praesentis temporis ἀποκαλύπτεται, ut sensus sit absolutus, omne opus igni perspicuum fieri.

Detrimentum patietur.) ζημιωθήσεται, id est damno afficietur, ueniam consequentur utcumque, caeterum nihil auferent praemij.

Fœnum stipulam.) καλάμην, id est culmum. Illud obiter admonendum, quod dixit aurum, argentum, & lapides pertinere ad pios, lignum fœnum, stipulam ad impios, ut palam ex primo libro Hieronymi aduersus Iouinianum. Tribus enim duraturis in igni, tria opposuit peritura, si ignis inciderit. Hoc ideo dixi, quod sint qui haec non ad mala & bona opera, sed bonorum operum gradus referant. Nec admodum ad rem pertinet, huc purgatorij mentionem admiscere. Quandoquidem diem posuit, pro perspicua operis inspectione. Nam nocte, & quae bella sunt displicent, & quae foeda placent, diei certiora sunt iudicia. Deinde ignem posuit pro exacta exploratione.

Violat disperdet.) φθείρα φερῆ, id est destruit destruet, iucunda uocum allusio, & idem uerbum uariauit interpres. Sed recte, quod apud latinos non responderet allusio. Est enim graecis φθείρω corrumpo, ut corrumpitur uirgo, aut res sacra, est & perdo.

Quod estis uos.) ὅτινές ἐστέ ὑμεῖς, id est qui estis uos. Tamen nihil ad sensum re-

Quod

hominem uolunt est ex lob
quod interpretatur. In astuta
Quia cum terra sunt.) No
tunc enim uoluntati gratia, q

EX. CA

Digniores minister
nichil erat ad timet, q
admirationem quidem
Hic iam queritur.)

obscure, sine politia que
em. Queritur autem hoc l
quo potissimum spectari so
Aut id humano die.) Hum

modum elegantem fuisse u
lic erat. Caeterum humanum
ingratum.) qd. τι ἄρα καὶ
Ira figurari in me & Ar
nem in uos duos transiit, &
offenderemus. Item Apoll
Atq; hic nonnulli latini cod
bis prima. Ne supra qd

deus, in uobis uos tunc uol
tore, id est de uobis imitare
peritior, ac si alio modo e
preceptores, ut hic in uerbo
quod loquitur, aduersus alteri,
preceptorum, quibus esse solet

Quis enim te dilexit? De
Sine nobis regnatis.) Regn
id est regnatis. Quam in l
uatur. Vni potest regnum
Tanquam moti delictorum.) q
e ueni. Sentit enim de his, qu
pud uobis obiciuntur.

Speticulum sanus.) Si uer
dicunt est. Nobles ignobili
dicunt. Nec enim hic nobilis e
la ad genus referuntur, sed ad fa
miae uobis de regnabit.

habiles sumus.) Verum qd
eis uigetur sedibus. Est autem
Nobilitate & benedictio
didit per uerba adiecit omnim
mole dicimus hae conatus snt

Omnium perpleta.) uer
entius potat ueni potat se pal
tulum, quo fuluantes se adha
dicimus, alij quod aspicitur in
uapud Graecos quidam esse

Speticulum sanus.) Si uer
dicunt est. Nobles ignobili
dicunt. Nec enim hic nobilis e
la ad genus referuntur, sed ad fa
miae uobis de regnabit.

habiles sumus.) Verum qd
eis uigetur sedibus. Est autem
Nobilitate & benedictio
didit per uerba adiecit omnim
mole dicimus hae conatus snt

Omnium perpleta.) uer
entius potat ueni potat se pal
tulum, quo fuluantes se adha
dicimus, alij quod aspicitur in
uapud Graecos quidam esse

Omnium perpleta.) uer
entius potat ueni potat se pal
tulum, quo fuluantes se adha
dicimus, alij quod aspicitur in
uapud Graecos quidam esse

Omnium perpleta.) uer
entius potat ueni potat se pal
tulum, quo fuluantes se adha
dicimus, alij quod aspicitur in
uapud Graecos quidam esse

Omnium perpleta.) uer
entius potat ueni potat se pal
tulum, quo fuluantes se adha
dicimus, alij quod aspicitur in
uapud Graecos quidam esse

stimonium adductum est ex Iob Capite quinto. Comprahendam.) ὁ δὲ καταλάβει. i. qui comprahendit. In astutia sua.) Sua referendum est ad sapientes, non dominum. Omnia enim uestra sunt.) Non repetitur secundo loco, enim, & officit sententiæ. Iteratur enim confirmandi gratia, quasi diceret, Omnia inq̄ uestra sunt.

EX CAPITE QVARTO.

Dispensatores ministeriorum.) *μυστηρίων*, id est mysteriorum siue arcanorum, & melius erat æstimet, q̄ existimet, & dispensatores hic œconomi uocantur, qui administrant quidem, sed rem alienam & rationem reddituri.

Hic iam queritur.) ὁ δὲ λοιπὸν ζητεῖται, id est quod autem super' est queritur, siue deinceps, siue posthac querit̄. Interpres legisse uidetur ὡς δὲ, non ὁ δὲ, id hic, nō quod autem. Queritur autem hoc loco significat spectat̄ siue requiritur. Nam fides in œconomo potissimum spectari solet.

Aut ab humano die.) Hunc locum alicubi citat Hieronymus, ut ostendat Paulū non admodum elegantem fuisse in lingua græca, sed quædam Cilicū more dixisse. Nam Clix erat. Caterum humanum diem dixit pro iudicio humano. Re is enim dies dicitur. Itaq; nolite.) ὡς τε μὴ πρὸ καιροῦ κρίνετε. i. ne ante tempus aliquid iudicetis.

Transfigurauī in me & Apollo.) *μετεσχματίσα*. i. transfigurauī, hoc est aliorum personam in nos duos transtuli, & sub persona de malis dispelatoribus locuti sumus, ne quos offenderemus. Item Apollo hoc loco accusandi casu debet accipi, in me & in Apollo. Atq; hic nonnulli latini codices habent, ut in uobis discatis, secundæ personæ, pro nobis primæ. Ne supra q̄ scriptum est.) Græce paulo diuersius est *μὴ ὑπὲρ ὁ γέγραπται φρονεῖν*, inā μὴ εἰς ὑπὲρ τ' ἐνός μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τ' ἐτέρου, id est nō supra id quod scriptum est sentire, id est de uobis sentire, ne unus pro uno infletur aduersus alterum. Est autem sermo perturbator, uerū dilucidior erit, si unus pro uno pertineat ad singulos discipulos ac præceptores, ut hic infletur nomine Apollo, ille nomine Pauli, hic nomine Cephae, & quod sequitur, aduersus alterū, pertineat ad christianos inter se discordantes, ob studia præceptorum, qui mos esse solet carnalibus.

Quis enim te discernit?) *διακρίνη*, id est diiudicat.

Sine nobis regnatis.) Regnastis est græce *εβασιλεύσατε*, & utinā regnetis, *εβασιλεύσατε*, id est regnassetis. Quanq̄ in huiuscemodi Græci nonnunq̄ præteritis pro p̄sentibus ab utuntur. Verti poterat regnum consecuti estis, & consecuti litis.

Tanq̄ morti destinatos.) ὡς ἐπιθανατούς, id est obnoxios morti, quanq̄ interpres belle uertit. Sentit enim de ijs, qui iuxta morem Rhomanum inclusi caueis, spectante populo bestijs obijciebantur.

Spectaculum sumus.) *θέατρον*. i. theatrum, quod tamen & apud Græcos a spectando dictum est. Nobiles ignobiles.) *ἐνδοξοί, ἄτιμοι*, id est gloriosi & infames, siue clari & obscuro. Nec enim hic nobilis est eadem uox, quæ superius fuit *εὐγενής* & *ἀγενής*, nam illa ad genus referūtur, hæc ad famam & opinionem. Nec est in uerbis græcis illa *προσδομασία* nobilis & ignobilis.

Instabiles sumus.) *ἀστατοῦμεν*, nō habemus certam sedem. Vnde nos uertimus in certis uagamur sedibus. Est autem una tragicarum imprecationum *εἶναι ἀνέσιον*.

Maledicimur & benedicimur.) Participia passiuæ præsentis temporis interpres reddidit per uerba, adiecta coniunctione *λοιδορούμενοι δὲ δοκῶμενοι βλασφημούμενοι*. i. dum maledicimus siue conuitijs afficimur, dum persecutionem patimur, dū blasphemamur.

Omnium peripsema.) *πάντων περίψμα*. Interpres græcam uocem reliquit, quam Laurentius putat uerti potuisse puluis uestigiorum. Græca scholia dicunt *περίψμα* esse reticulum, quo sudantes se abstergunt. Alij soleæ suppactū corium, alij puluerem quem calcamus, alij quod abijcitur in mare, quo nauis sit incolumis. Videtur omnino peripsema apud Græcos quiddam esse tale, quale apud nos est, nauci, quisquilix & sterquiliniū.

Addit Suidas ita uocari solere hominem iugibus obnoxium malis. Vulgarius putat idem esse περικάθασμα & περιψικμα. Nempe αποσώγγισμα; id est id quo abstergitur. περιψικ enim esse abstergere.

Non ut confundam.) ουκ εντρέπωμ, id est non confundens, quanq̄ melius erat suffundens, aut rubore suffundens.

Charissimos.) αγαπητοι, quod ita perpetuo fere transfert, cum sit dilectos, nisi quod suspicor id data opera factum, quod ea uox græcis plus quiddam significat, q̄ nobis dilectus. Si decem milia.) μυριους, quod aliquoties decem milia significat, alias ingentem numerum, pro quo latini abutuntur sexcentis, μυριους, igitur dixit, pro quolibet multis, & paedagogi serui erāt, quibus patres liberorum moderandorum curam mandabant. Multum autem interest inter paedagogū & patrem. Paedagogus seruit pro imperio. Pater etiam uitam si necesse sit impendit.

Rogo ergo.) παρακαλω, quod plarumq̄ uertit obsecro.

Filius meus charissimus.) αγαπητος dilectus.

Tanq̄ nō uenturus sim. ως μη ερχομένου, id est tanq̄ me nō ueniente ad uos, seu tanq̄ non ueniam, quanq̄ hoc uerbum inuenitur in significatione futuri.

In uirga ueniam.) Venio magis est ελθω, alioqui addidisset ως aut ινα.

EX CAPITE QUINTO.

Valis nec inter gentes) deest in latinis codicibus ονομαζεται, id est nominatur, Nec erat ociosa huius uerbi emphasis, quod hoc libidinis genus non solū nō cōmitteretur inter gentiles, uerum nē nominaretur quidē. Quod annotauit & Vulgarius, nisi mauis nominatur simpliciter positum pro auditur.

Absens corpore praesens autem.) Hoc est quod quodam in loco annotauit Hieronymus Paulum ob imperitiam græcanici sermonis aliquoties non reddere has inter se coniunctiones μου & δε, quas Græci plarūq̄ connectunt.

Eum qui sic operatus est.) τὸ οὕτως τοῦτο κατεργασάμενος. i. eum qui sic hoc fecit siue magis perpetravit, id quod mox ad eundem repetit modum.

Congregatis uobis & meo spiritu.) συναχθέντων ἡμῶν καὶ ἐμοῦ πνεύματος, id est conuocatis siue congregatis uobis & meo spiritu. Faber Stapulensis amicus noster hunc locū mutauit, Volens συναχθέντων deduci a συναχθῆναι, cuius in hac quidem parte non subscribo iudicio, etiam si alias eruditissimo pariter ac diligentissimo uiro lubens assentior, & reclamant cum alia, tum græca scholia, Ad hæc interpretes quos ego uiderim oēs, qui testantur Paulum hoc ideo dixisse, ut ostenderet hanc tam seueram sententiam non profectam ab ipso proprie, sed a cōmuni ecclesiæ consensu. Nam & synagoga hinc dicitur, παρὰ τὸ συναγω, quod est congreco siue conuoco. Porro addidit, & spiritu meo, quod ipse corpore tum non erat praesens, sed spiritu dūtaxat adesset in ea sententia p̄nuncianda.

In diem domini nostri Iesu Christi.) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἰησοῦ, id est in die domini Iesu. Nec additur Christi. Rursus diem appellat iudicium.

Modicum fermentum totam massam corrumpit.) Hieronymus in epistolam ad Galatas libro tertio taxat interpretem, quod perperam uerterit, citans hunc locum, & emēdat ad hunc modum. Modicum fermentum totam conspersionem fermentat. Ego uero maluisse dicere, & paululum fermenti, q̄ modicum fermentum.

Totam massam corrumpit.) Quod hic massam uertit mox conspersionem transtulit græce φύσμα. ea ē farina aqua cōspersa siue τρᾶτα, a uerbo φύσω q̄ significat miscere, ueluti cū argilla hūore macerat, Interps mutauit cū nihil esset cur foret affectāda uarietas Pascha nostrum.) deest pro nobis ὑπὲρ ἡμῶν. i. pro nobis immolatus est. &c.

Itaq̄ epulemur.) εορτάζωμεν. i. festum agamus diem. Solent autem ij dies solennibus epulis celebrari. Et nequitia.) ἐπιπονησίας, quod significat & maliciam & uerfutia, duo p̄posuit κακίας καὶ πονηρίας, quibus respōdent, quæ postea sequuntur ἐπιληκηνίας ἐπιληθείας. Nam

Nam nihil notatur sincerit
 que in p̄teritā uita
 Quamuis) τὸς ἀποστο
 conuocari) ἰσχυρὰν ἐν
 etiam die
 id quod
 grece est
 p̄teritā
 esse. Christo. Et e
 conuocariem & cōm
 quod intelligeret
 in peccatum. Cater
 mundum hū
 corrupissimam
 sunt cōmentarij, qui illi u
 dicitur cōmittere inquit uoca
 Sed in azymis. Αζυμι u
 Syncretatis, ἵνα
 intelliges ab omnibus ab
 hinc ueniam a fornicatis h
 Aliqua deb. em. id est q̄
 Deuocatis ex, ἵνα
 debent exire ex hoc mōdo
 fornicarij. Etiam Græci inte
 rigere cōmencium licentia
 uocem regionem. Veram id not
 p̄teritā cōmencat, & ideo seq̄
 si u qui hater nominatur.) H
 in Græcis codicibus.
 Quod enim mīti. ἡ γὰρ
 not iudicare. Hoc est quid a
 Ausente malum, ἵνα
 u, non ad rem.

T uider aliqui) τὸς ἀπο
 mas rem non periculol
 bus no) ἵνα ἰσχυρὰν
 Apud multos, ἵνα
 non librali p̄ncipio, & sub iudic
 possimam requirit uita.
 De hoc mōdo iudicabit, i
 dicitur modum dixit, quod e
 sedq̄ uelut expletes libere. Si
 ut temporis sequitur p̄teritā
 us ut palam intelliges exalioq̄
 per eam mundus iudicatur
 iudicibus ac uita dicitur.
 iudicij est huius qui de minimis i
 iudicij. Nam ueritatem
 hanc causæ capitales. Ab hui

Nam malicia opponitur synceritati, uersutia ueritati, hoc est simplicitati. Sic & Ambrosius, ut synceritas mundam uitam faciat, ueritas omnem fraudem excludat.

Cum fornicarijs.) τοῖς πόρνοις, id est scortis, est enim uox quæ cōmunis sit cuius corpori meritorio. Prostabant enim Corinthi non solum puellæ, sed & catamyti. Etiam si sunt, qui uelint πόρνομ, etiam dici scortatorem non solum scortum, putant enim dictum a πέρνω, quod est uendo, id quod magis competit in scorta. Cæterum quod dixit cōmisceri) græce est συναναμίγνυσθαι, id est denuo cōmisceri, significās eos id facere solitos, anteq̃ initiati essent Christo. Et cōmisceri, non solum est habere rem cum illis, uerum etiā habere consuetudinem & commercium, idq̃ inculcat cum adijcit οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, quod intelligeret difficillimū esse, uersari inter tot illecebras eius regionis nec pellici in peccatum. Cæterum quod dixit mundi huius non est accipiendum quasi sit alius mūdus. Mundum hūc Græciam intelligit, ac præcipue Corinthum huiusmodi uoluptatibus corruptissimam. Ad eum modum interpretatur Chrysostomus, si modo illius sunt cōmentarij, qui illi inscribuntur. Lyra docte exponit fornicarios huius mundi, qui cōmuniter inquit uocantur ribaldi. O grauem diuinæ scripturæ interpretem.

Sed in azymis.) Azymi uocem quam ubiq̃ relinquit, infermentatum uertere poterat. Synceritatis.) ἐπιλειψία. Nō utiq̃.) ἢ οὐ πάντως, & non omnino, siue in totum, ut intelligas ab omnibus abstinendum, siue quod placet Ambrosio, ut sit exponētis, nō abstinendum a fornicarijs huius mundi, sed a fratribus, hoc est a christianis fornicarijs.

Alioqui deb.) ἕπει, id est quoniā, siue quandoquidē, quod hic subinde transfert alioqui. Debueratis ex.) ὀφείλετε. i. debetis, legitur apud Græcos per o paruū. Quandoquidē debetis exisse ex hoc mūdo, hoc est esse alieni a mūdo quando nō conuenit cōmisceri fornicarijs. Etiam si Græci interpretentur de relinquenda Græcia, si non licet alia ratione effugere cōmercium scortorum & scortatorum, satius est infectam ac pestilentem relinquere regionem. Verum id non audet ab illis exigere, quod tamen malit, illud certe exigi ne cōmiscantur, & ideo sequitur. Nunc autem scripsi uobis, hoc est mitius.

Si is qui frater nominatur.) Hic latini addunt de suo (inter uos) quæ duo uerba non sunt in Græcis codicibus.

Quid enim mihi.) τί γάρ μοι καὶ τοῦ ἐξω κρινῆς, id est quid enim mea, etiam eos qui foris sunt iudicare? Hoc est quid ad me attinet?

Auferte malum.) ἢ ἐξαρῆτε τὸν πονηρὸν, id est tollite scelerosum, ut ad hominem referatur, non ad rem.

EX CAPITE SEXTO.

ET audet aliquis.) τολμᾶ, nonnunq̃ significat sustinet, aut potest cum significamus rem non periculofam, in qua proprie dicimur audere, sed duram affectibus nostris, & intolerandam atq̃ indignam, ut & superius indicauius.

Apud iniustos.) ἐπὶ ἁγῶν ἀδίκων magis sonat sub iniustis, & sub sanctis, ut dicimus sub tali principe, & sub iudice, ut Horatius. Et adhuc sub iudice lis est. At in iudice potissimum requiritur iusticia.

De hoc mundo iudicabunt.) τὸν κόσμον κρινούσῃ, id est mundum ipsum iudicabunt. Iudicari mundum dixit, quod e uita sanctorum apparet mundanos errare ac desipere. Idq̃ uelut explicans subiecit. Si in uobis iudicatur mundus. Nam iudicatur est presentis temporis κρινεται, non κρινεῖται. Consentientibus tum exemplaribus, tum interpretibus, ut palam intelligas eum loqui de uita Christianorum, quæ utinam hodie talis esset, ut per eam mundus iudicaretur. Nunc ab ethnicis plariq̃ titulo magis ac cerimonijs, q̃ affectibus ac uita differimus.

Indigni estis, qui de minimis iudicetis.) ἀνάξιοι ἐστὲ κριτῆρων ἐλαχίστων, id est indigni estis minimis iudicijs. Nam κριτήριον locus est ubi causæ cognoscuntur. Siquidem alicubi audiebant causæ capitales. Alicubi leuiiores, ac ciuiles, de mutuo, de cōmodato, de empto,

hæc quæ ad uitæ usum pertinent, uocat minima. Græci sic accipiunt. Cum sitis iudicatur de mundo, indignum est uos iudicari in gentilium iudicijs, quæ hic minima uocat. Quamvis sermo græcus anceps est, potest enim accipi, indigni estis qui de minimis litigatis, aut iudicetis, iudicaturus & angelos.

Quanto magis secularia.) græce est *μάτηρ βιωτικά*, id est nedum uictualia, aut quæ ad uictum, aut facultates attinent. Nam *βίος* græcis tria significat, uitam, uictum & facultates, ac substantiam qua uiuimus.

Sæcularia igitur.) Et hic est *βιωτικά*, quasi quæ ad uictum, & rem domesticam pertinent. Mira est autem in hoc interprete copiarum affectatio.

Contemptibiles.) *ἐξουδενωμένοι*, id est contemptos & nihili habitos.

Illos constituite ad iudicandum.) *καθίετε*. Anceps est quippe, quod uerti poterat constituite uel constituitis. Mihi non displicet modus imperandi, ut apostolus iubeat, uel extremis christianorum id muneris delegendum potius quam ut ad gentiles iudices eant. Etiam si dissentit Ambrosius aliter explicans hunc locum. Græcorum scholia mecum faciunt, & magis quadrant ad sensum Pauli. Nec enim illud hic agit qui constituatur iudices in ecclesia, sed ne Christiani litigent apud infideles, & quemuis potius uel contemptissimum, modo christianum, arbitrum suæ causæ faciant, quam ad eant tribunalia gentilium. Diuus Augustinus in libro de opere monachorum ait sese ex hoc Pauli loco cogi ad suscipienda iudicia causarum, cum esset episcopus. Quod recte an secus, non est huius loci excutere.

Constituite.) *καθίετε*, id est collocare. Nam *καθίστημι* est proprie collocare in sede, & iudicis est federe. Mire autem addidit *τούτους* ad odium rei.

Ad uerecundiam uestram.) *πρός ἑπαιρησιν*, id est ad confusionem siue pudorem, aptius quam ad uerecundiam, & paulo superius uertit ad confusionem. Hoc adicit, significans se non esse locutum ex animo quod uellet contemptissimos ad iudicandum deligi, sed quod hoc quoque iudicaret tolerabilius, quam id quod illi faciebant, litigantes Christiani apud gentiles. Frater cum fratre iudicio contendit.) *κρίνεται*, id est iudicatur, quod tamen non ineleganter uertat litigat, siue iudicio contendit.

Et hoc apud iniustos.) *ἐπι ἄδικων*, i. sub iniustis, ut modo indicauimus.

Sic non est.) *οὕτως*, in nonnullis exemplaribus græcis coniungitur cum proximo præcedenti uerbo dico, non cum sequentibus, ut sit sensus, sic loquor, non quod id uelim fieri, sed ut intelligatis quam sit indignum quod facitis. Nos tamen diuersam lectionem sequi maluimus. Sapiens quisquam.) *ὁὐδὲ εἷς*, id est ne unus quidem quod est uehementius, cum sitis tam multi. Iam quidem omnino delictum est.) Non est græce *παράπτωμα*, sed *ἵτημα*, quod significat aliquem esse uictum, & superatum, Victus uidetur ab iracundia, aut auaricia, qui ob pecuniolam litem mouet fratri. Ad hunc modum exponunt græca scholia

Fraudem patimini.) *ἀποστεροῦσθε*, id est damno afficiamini, aut fraudamini. Nam fraus aliquando non pro dolo, sed pro damno ponitur.

Et hoc fratribus.) Poterat interpretes incolumi grammatica uertere sic. Iniuria afficitis & fraudatis, atque id fratres, nec est quod mutes & hoc, *ὃ ταῦτα*, in & hæc, quasi hac uia subuentum sit latinitati, quemadmodum uult Stapulensis, quandoquidem latinus sermo qui recipit loquendi formam, numerum pluralium non recipit, nisi sit nomen eiusdem numeri, ut multa abegerunt pecora, eaque insignia.

Neque fornicarij.) *ὅυτε πόρνοι*, id est scorta siue scortatores. Opinor interpretem consuluisse uerecundis auribus, quod scortum apud latinos uocabulum sit obscenius, dictum a pellibus. Ac *μοχθηρονοκοῖται*, rem per se foedissimam quam potuit minime scæde significauit. Siquidem concumbunt, & qui in eodem dormiunt lecto, etiam si nihil peccent. Illud admiror cur faber Stapulensis hoc loco maluerit cinædi uocabulum, non solum obscenum, uerum etiam aliud exprimens quam Paulus senserit. Siquidem cinædi ni fallor dicuntur, qui turpiter obsecundant prædicationibus.

Non possidebunt

Non possidebunt. In uerbo uocat
 sed hoc est non magis illis reg
 concurren uocabulum iudicandam
 hinc aliter de potestate red
 potestatem, ego non redig
 (uocamus) Hæc dicendum in
 hoc hoc dicendum erat. Ita f
 dicent, ut ille citat. Nec he
 magis congruit cum de ge
 (hæc quidem) uirtute iudic
 hinc non conuenit, ut anno
 et ad aduersos aut masculu
 mure. Nam fortum de adul
 uocis tris potestatem pro tui
 et de alio numero appon
 Quod dicitur mer.) i. uoc
 um eo quod sequitur, uirtu
 Et erunt duo in carne una
 inuicem in bello ad Geru
 uia, non in dies, nec in uer
 erunt duo in carnis unam
 liberis aduersus iouianum. V
 est uenerunt. An nescit
 quæ ita dicit Hieronymus ad
 non temple, aut numerus p
 hinc corpore loquatur, magis
 Enim enim estis precio mag
 magis enim estis precio. Nam
 te compo precio pimum iam
 adiecit apparet ex epistola
 le portare dicit. Græcis non ad
 uocis. Et in ipso uerbo sit illu
 pñ. Ceterum utique uox græcis
 E quibus aut scriptis
 color hanc est in sole
 mihi respondeat. B
 ca uox uocis, ambig
 canis sermois sepe numero sit
 neque uocabulum comitum. Pro
 nam est aduenire ad uox, ho
 aduersus iouianum hinc in
 contra tu quoque periculum sit
 diuinis literis, quod uox aut
 porande sermo nullo de hinc e
 indit ex ipso Pauli, apud qui
 uocabulum est, quibus nos ex q
 uocabulo pferre hanc pper
 uox de quo animo dicitur sit
 super fornicationem uox &

Non possidebunt.) *ὁ κληρονομήσει*. i. non fortientur sortem siue hereditatem regni dei, hoc est non continget illis regnum dei. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius.) Græcorum uerborum iucundam allusionem interpres seruare non potuit. *ἔστιν & ἐξουσία δοδομαι*. i. licet, & in potestate redigar. Eam nos utcūq; retulimus ad hunc modū omniū mihi potestas est, at ego nō redigar sub ullius potestatem.

Esca uentri.) Esca dicendum in plurali numero, sicut paulo post, uenter escis. Tum & hunc, & has dicendum erat. Ita ferme citat Hieronymus in epistola ad Amandū, & græca sic habent, ut ille citat. Nec hoc ita magni refert, nisi quod multitudinis numerus hoc loco magis congruit cum de generibus ciborum agat, non simpliciter de cibo.

Et hæc quidem.) *ὃ ταῦτα τινες ἴτι*. i. & hæc quidam eratis, ut intelligas quosdam ex illis tales fuisse, non omnes, ut annotauit Valla. Neq; enim consentaneum est omnes fuisse fures, aut adulteros, aut masculorū concubitores, etiam si idololatriæ uiciū omnibus fuit cōmune. Nam furtum & adulterium apud græcos etiam legibus puniebatur. Nisi malumus ταῦτα positum pro τοιοῦτοι, & τινες additum iuxta proprietatem græci sermonis, ut & alias sæpenumero apponitur, ut sit sensus, huius generis homines fuistis.

Qui adhæret mer.) *ὁ κολλώμενος*, quasi dicas qui agglutinatur. Idq; cōcinne quadrat cum eo quod sequitur, unum corpus efficitur.

Et erunt duo in carne una.) *ἓς σάρκα μίαν*. i. in carnem unam. Atq; ita legit diuus Hieronymus in libello ad Geruntiam de monogamia, id quod palam est, ex eo quod sequitur, non in duas, nec in treis. Porro iuxta proprietatem hebraici sermonis, nihil aliud est erunt duo in carnem unam q̄ e duobus fiet uelut unus homo. Citat ad eūdē modū in libris aduersus Iouinianū. Vnū corpus effici) Est *ἓς* apud græcos est, p̄ efficitur, quod est uehementius. An nescitis quoniā mem.) Græce nō est μέλη sed σώματα. i. corpora atq; ita citat Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo. Porro quod templū dicit, non templa, aut numerus positus est pro numero, aut quoniā de pariter collecto ecclesie corpore loquitur, magis conueniebat templū q̄ templa, ut indicat & ille.

Empti enim estis precio magno.) Magno a nostris additum est *ἠγοράσθητε* *χωρητίμης*. i. empti enim estis precio, Nam hoc tantum hic agit, eos non esse sui iuris, cū sint empti, & empti precio, nimirum iam illius a quo empti sunt. Caterum de magnitudine precij adiectū, apparet ex epla diui Petri, nō corruptibilibus auro uel argēto. Glorificate & portate deū.) Græcis nō addit portate, sed addit qd̄ latini nō habet, *ἢ ἐν πνεύματι ὑμῶν*. i. & in spū uestro. Itē illud *ἅ τὰ ἔστι θεοῦ*. i. quæ sunt dei, ut referat simul ad corpus & spm̄. Caterū utraq; uox græcis neutri generis est. EX CAPITE SEPTIMO.

DE quibus autē scripsistis mihi. Sermo quidē est inabsolutus, uerū hic loquendi color haud est insolēs etiā apud latinos. Nā sensus est, ut de ijs quæ scripsistis mihi respondeā. Bonū est mulierē.) Rectius hic erat uxorem, q̄ quidē græca uox *γυναικός* ambigua est. Deinde tangere *ἅπτειν* iuxta proprietatē græcanici sermonis sæpenumero significat non manu contingere, sed habere cum aliquo negocium siue cōmercium. Proinde *μη ἅπτειν* *γυναικός* nihil aliud sonat, q̄ si dicas, bonum est abstinere ab uxore, hoc est non ducere uxorem. Etiam si diuus Hieronymus aduersus Iouinianum studio torquet hoc uerbum ad simplicem contactū, uelut in ipso contactu quoq; periculum sit, non solum in coitu. Id quod fortasse concedendum est in diuinis literis, quoties aut hortamur aut consolamur, aut deterremus, aut ludimus. In di sputatione seria nolim id fieri, etiā si hic uel in primis sibi pmittit Hieronymus, idq; factū defendit exēplo Pauli, apud quē ait pugnare testimonia, quæ suis locis nō pugnēt. Verū ijs periculū est, quibus mos ex quocūq; libro quatuor aut quinq; uerba decerpere, ac uelut ex oraculo, p̄ferre haud p̄pendēt quid p̄cesserit quid cōsequat, cū quo agat, qd̄ agat, quorsū & quo animo dictū sit. Quid quod ea quæ sequunt palā indicāt hūc esse sensū. Propter fornicationem autē, &c. optimum erat non ducere uxorem. Verum qui me-

tuit ne fornicetur ducat potius, & suam habeat satius ꝥ̄ alienam.

Bonum est.) Hic est unus locus opinor in quo conueniebat addere coniunctionem *καὶ*, quæ respondeat *ἢ*. Verum id Paulo frequentissimum est.

Propter fornicationem.) *διὰ δὲ τὰς πορνείας*, id est propter fornicationes autē. Quanc̄ hoc nihil ad sensum, nisi forte numero multitudinis innuit diuersas fornicandi species.

Suam uxorem habeat.) *ἔχέτω*, quod uerbum apud Græcos plane imperatiui est modi. Verum non est quod id nos commoueat, nec est cur interpretetur, habeat habere liceat, cum id dicatur ijs qui se non possunt a consuetudine mulierum cohibere, nō omnibus. Quod si hoc loco perpetuo *ἀνδρα* uertisset maritum, ut *γυναικα* uxorem plusculi lucis accessisset sermoni. Nam uoces apud Græcos ambiguae sunt.

Vxor uiro debitum reddat.) Græce sic est *τὸ ὀφειλόμενόν ἐννοίᾳ ἀποδιδότω*, id est debitam beneuolentiam reddat, ut rem parum uerecundam, uerecunde notaret. Quanc̄ secus Ambrosius, & Hieronymus. Omnino coitū significat, & ideo textit uerbis, quod oportebat intelligi, in uno dumtaxat codice, pro *ἐννοίᾳ*, id est beneuolentiam scriptum reperiri *τιμήν*, id est honorem, exponentibus ad eum modum & cōmentarijs, qui Chrysolostomo inscribuntur, sed titulo mihi suspecto. Proinde quoniam uariat græcorum scriptura in coniecturam adducor a Paulo scriptū fuisse *τὸν ὀφειλόμενον*, id est debitum, quod deinde siue casu, siue quo uerecundior esset oratio, quispiam mutarit in *ὀφειλόμενόν ἐννοίᾳ*.

Nolite fraudare.) *μὴ ἀποσεγήτε*, id est ne fraudetis. Fraudamus autem cum subtrahimus rem debitam. Ut uacetis orationi.) Græcus addit *τῆς ῥησιᾶς ἐπεροσευχῆς*, id est ieiunio & orationi, quæ duo coniungit & diuus Hieronymus.

Reuertimini in idipsum.) *ἐπιτῆσιν αὐτῶν συνέρχηθε*, id est ad idem congregiamini, siue conueniat, ut intelligas eos ante fuisse separatos thalamis.

Propter incontinentiam.) *διὰ τὴν ἀκρασίαν*, id est propter intemperantiam, tamen si minimum interest. Secundum indulgentiam.) Quidam græci codices habent *κατὰ συνέγνωμην*, id est secundum ignoscentiam seu ueniam. Quidam habent *κατὰ γνώμην*, id est iuxta consilium siue sententiam, quasi dicat, dico meam sententiam, & quod mihi uideatur optimum factu, non autem præcipio, Quanc̄ *συνγνώμη* appositius ad *ἐπιταγήν*, est uenia ad imperium, Imperium exigit, uenia concedit nonnihil præter ius.

Dico autem non nuptis.) *ἀγάμοις*, id est innuptis erat apertius uel potius celebibus. Nam articulus indicat hoc uiris dici *τοῖς ἀγάμοις*, id est ijs qui celibes sunt. Quanc̄ nihil uetat quo minus ad utrūq; sexum referatur. Et Vulgarius articulum addidit *ἄνευ* neutrum *ταῖς ἀγάμοις*, ut alterum ad uirgines pertineat, alterū ad uiduas, Quæ celibes sunt, dici possunt *ἀγάμοι*, at non possunt, semel expertæ nuptias.

Melius est nubere ꝥ̄ uri.) *κρείττον γὰρ ἔστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι*. Nubere græcis ambiguū est uerbum *γαμῆσαι*, quod significat & nubere uiro, & ducere uxorem. Nam hæc sententia ad utrosq; pertinet uiros ac mulieres. Ideo quod ante dixit innuptis & uiduis pro innuptis in quibusdā græcis codicibus est *τοῖς ἀγάμοις*, addito articulo masculino. Ita tñ ut sub uno genere sexū utrūq; intelligas. Quanc̄ ut mō dictū est nonnulli codices hñt *ταῖς*, ita tamē ut mox redeat ad masculinum genus *καλὸν αὐτοῖς ἔστιν*, i. bonū est eis. Et *κρείττον* non proprie melius est, sed magis ac potius eligendum. Porro *πυροῦσθαι*, id est uri. De miror, cur quidam contra omnium ueterum opinionem exponāt de igni gehennæ, cū hic palam de libidinīs loquatur incendio, molestiaq; corporis non se continentis.

His autem quæ matrimonio iunctæ sunt.) *γεγαμνηκόσι*. Græcis quidem est masculini generis, sed ita ut fœmininum quoq; complectatur, id quod sequentia declarant. Proinde nos uertimus. Coniugatis autem, ut ad uirum simul ac mulierem pertineat.

Manere innupta, aut uiro suo reconciliari.) Apud Græcos imperatiua sunt. Maneat & reconcilietur, *μηνέτω, καταλλάγητω*, quæ mirum cur interpres putarit immutanda.

Per mulierem fidelem, per uirum fidelem.) *ἐν γυναικί καὶ ἐν ἄνδρι*, i. in muliere in uiro, quanquam

quantquam $\gamma\upsilon\eta\eta$, græcis & mulierem significat & uxorem. Adiectiuum fidelis utrobique additum est a nobis, cum apud Græcos non addatur, sed subaudiatur. Et sanctificatum hic uocat purificatum. Sequitur enim, alioqui filij uestri immundi erunt.

Vocauit uos.) $\eta\mu\acute{\alpha}\varsigma$, id est nos primæ personæ, non secundæ.

In omnibus ecclesijs doceo.) $\delta\iota\alpha\tau\acute{\alpha}\sigma\omicron\mu\alpha\iota$, id est ordino siue instituo. Nisi unicuique.) Quidam græci codices habent $\epsilon\iota\mu\eta$. i. nisi, quidā $\eta\mu\eta$. i. an nō, ut referatur ad superiora. At græcorum quidem scholia distinctionem apponi uolunt post $\epsilon\iota\mu\eta$, an seruatorus sis, an non, quod alioqui uideatur imperfecta sermonis constructio, & huius distinctionis Seuerianum quendam citant autorem. Quod si de distinctione laboratur, nihil uetat, quo minus referatur ad permaneat uerbū. Qui scire possis an seruatorus aut seruatora sis, nisi unusquisque sic permanserit, ut uocatus est? Verum mihi magis placet, ut seorsim legatur $\epsilon\iota\mu\eta$, ac perinde ualeat, quasi dicas utcumque est, aut in summa. Hac loquendi forma solemus uti, quoties omisissis, quæ inserta sunt, ad id redimus quod certum est. Hanc græcæ sermonis figuram expressisse uidetur Terentius in Adelphis, Gaudebam. Ecce autem de integro, nisi quicquid est uolo scire, atque hominem conuenire. Item alijs ali quot locis ad eundem usurpant modum. Sic Paulus, quoniam id quod erat dubium proposuerat, de seruando uiro aut uxore infideli. Vt cumque hoc est inquit, maneat unusquisque ut illi tribuit deus, & ut uocatus est, quicumque sequatur exitus de seruando coniuge. Meminit & diuus Thomas non nihil de duplici huius loci lectione, ex quo apparet illum ad iutum cōmentarijs e græco uersis, quæ nunc non extent.

Non adducat præputium.) $\mu\eta\epsilon\pi\iota\omega\sigma\acute{\alpha}\delta\omega$, id est non asciscat, ut subaudias præputium.

Vnusquisque in quo uocatus est frater) $\alpha\delta\epsilon\lambda\phi\omicron\iota$, id est fratres multitudinis numero, idque dumtaxat in hac posteriori parte.

Consilium autem do.) $\gamma\upsilon\omega\mu\eta\eta\delta\epsilon\delta\iota\delta\omega\mu\alpha\iota$, id est sententiam autem do, id est dico id quod mihi uidetur optimum, hoc est profero meam super hac re sententiam. Et ne contemnatur, addit hoc se misericordia diuina consecutum, ut super ea re dicat, quod optimum putet uelut apostolus.

Tribulationem carnis.) Græce est $\tau\eta\sigma\alpha\rho\kappa\iota$, id est carni siue in carne. Nec est cur Val-la reiiciat hac gratia expositionem Ambrosianam, ac cæterorum omnium, qui tribulationem carnis interpretantur incōmoda huius mundi, ueluti lites cum affinibus, curam liberorum, sollicitudinem rei domesticæ, & id genus alia sexcenta, quæ matrimonium comitantur. Paulus enim suo more carnem uocat, quod pinguius est & crassius, & ab illa diuini spiritus puritate simplicitateque recedens.

Tempus.) $\delta\kappa\alpha\iota\rho\acute{\alpha}\varsigma\sigma\upsilon\rho\epsilon\sigma\alpha\lambda\mu\upsilon\theta$, id est tempus contractum, quod Hieronymus aduersus Iouinianum uertit tempus in collecto est. Et quod sequitur $\tau\epsilon\lambda\omicron\iota\pi\omicron\upsilon$ potest ad superiora referri, ut legas tempus quod superest contractum est, Atque ita Græci uidentur legere. Et eundem ad modum Ambrosius, ut ex illius interpretatione colligitur.

Tanquam non utantur.) $\omega\varsigma\mu\eta\kappa\alpha\tau\alpha\chi\rho\omega\mu\epsilon\upsilon\omicron\iota$, id est tanquam non abutentes, quanquā hoc abutentes nihil aliud est quæ utentes, & utentes nihil aliud quæ tractantes.

Præterit enim figura.) $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\gamma\epsilon$. Faber Stapulensis emendat decipit, quod ipsa uox uideatur ita sonare $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\gamma\epsilon$, quasi seducere, siue a uia abducere. Verum huius uerbi composita sæpenumero & neutralia usurpantur, ut $\upsilon\pi\acute{\alpha}\gamma\omega$, & magis quadrat ad Pauli sententiam. Et ita exponunt græca scholia $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\gamma\epsilon\pi\alpha\rho\epsilon\chi\epsilon\tau\alpha\iota$. Quod autem dixit $\chi\eta\mu\alpha$, hoc est figura, perinde est quasi dicas habitus siue status.

Et diuisus est.) Longe alius sensus est apud græcos. Siquidem uerbum $\mu\epsilon\mu\epsilon\iota\sigma\alpha\iota$, non ad ea quæ præcedunt, sed ad sequentia refertur $\mu\epsilon\mu\epsilon\iota\sigma\alpha\iota\kappa\upsilon\eta\eta\gamma\upsilon\eta\epsilon\eta\pi\alpha\rho\theta\epsilon\iota\theta$, id est diuisa est, siue diuisa sunt & uxor & uirgo, hoc est diuersæ uitæ studio sunt, deinde explicat discrimē uitæ. Citat hic locus emendate aduersus Heluidiū. Etiā si non nihil medi asperferat hic quoque. Quæque ex ipsa sermonis cōtinētia palā est Hieronymū sic accipe, ut nos interpretamur

interpretamur, nempe cum ait, uide quantæ felicitatis sit, quæ & nomen sexus amiserit. At rursus idem in priore aduersus Iouinianum libro, reijcit hanc lectionem, quam ait esse quidem in latinis codicibus, & a se pro loci qualitate sic fuisse edisseratam, uerum non esse ueritatis Apostolicæ. A quo sic fuerit scriptum. sollicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Deinde hac absoluta sententia, trāsiens ad uirgines & continentes subiecit, mulier innupta & uirgo cogitat, quæ sunt domini. Vultq; per interpretationem additum esse uirginem, ne putemus innuptas meretrices hoc sermone cōprehendi posse. Aut certe elegantia causa bis idem esse dictum. Vnde conijcere licet exemplaria græcorum, illa quoq; tempestate uariasse. Siquidem in codicibus græcorum hodie legimus ad hūc modum, ὁ δὲ γαμήσιος μεριμνᾷ τὰ τῆ κόσμου, πῶς ἀρῶται τῆ γυναικί, μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, hoc est. Qui uero duxit uxorem, sollicitus est de his, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Deinde interposito puncto sequitur. Diuisa est mulier & uirgo. Proinde quod Hieronymus scribit esse in latinis codicibus, hodie in græcis habetur, & quod ait esse apostolicæ ueritatis, hoc legitur in uulgatis exemplaribus. Verum utrocūq; modo legas, eadem ferme constat sententia. Diuus Ambrosius ita legit. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Diuisa est mulier & uirgo. Idq; exponens subiicit diuisa, non utiq; natura, sed actu. At idem in libello de uiduis aliter citat hunc locū. Iuxta quod scriptum est inquit. Et mulier innupta, & uirgo cogitat quæ domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Quæ quidē palā arguunt Ambrosij quoq; codices hoc loco uariasse. Illud addam hoc loco rectius γυνὴ uertisset uxorem q̄ mulierem, tametsi uox ea utrūq; significat. Ad eundem modum citat Hieronymus tum alijs aliquot locis, tum in epistola ad Eustochium de uirginitate.

Qui sine uxore est.) ὁ ἀγαμος. i. qui celebs est siue inconiugatus.

Virgo cogitat.) μεριμνᾷ. i. curat siue sollicita est, quemadmodū superius uerterat.

Quomodo placeat deo.) domino est, nō deo, τῷ κυρίῳ. Deinde sequitur ut sit sancta, & corpore & spiritu, gemina coniunctione.

Quod honestum est & quod facul. preb.) Græce sic habet ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐχημοὶ καὶ εὐπροσέδρομ τῷ κυρίῳ ἀπεριπάσως. Quæ quidem ad uerbum traducere difficillimum fuerit. Est autem huiusmodi ferme sententia. Sed ad id quo honestū est ac decorum, & ut in diuulsi semper asideatis & adhareatis domino. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum testatus græcam proprietatem reddi non posse, explicuit sententiam huius loci, ad hunc modum. Hoc autem ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis iniiciā sed ut ad id quod honestum est, & intente facit seruire domino, absq; ulla distractione uos adhorter. Addit hanc sententiam in latinis codicibus omnino nō inueniri propter interpretationis difficultatem. εὐχημοὶ uertit honestum, & τὸ προσέδρομ τῷ κυρίῳ reddidit quod intente facit seruire domino, & pro ἀπεριπάσως posuit absq; ulla distractione.

Turpem se uideri existimat.) εἰ δὲ τις ἀχρημονεῖ. i. si quis turpe aut indecorum existimat in uirgine. Si fuerit superadulta.) ὑπέρανμος. Nam id uertit superadultam, cuius flos iam præterierit. Quod Ambrosius ita reddidit, si sit ultra pubertatē, id quod uulgo rideri solet, cum anum uocant uirginem.

Non peccat si nubat.) γαμήτωσαμ, id est nubant. Quantū uerbum γαμήτω commune est uiro ducenti uxorem, & puellæ nubenti uiro. Vnde subito Paulus mutato numero uerbi sponsum & sponsam respexit, aut certe ad locantem filiam & sponsam.

Nam qui statuit.) ὁσ δὲ ἔσκηκε, id est qui uero stat firmus.

Secundum meum consiliū.) κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμημ, id est mea sententia, siue meo iudicio. Potestatem autem sui habens.) ἔχῃ, habet non habens, quantū hic uariant exemplaria. Et hoc iudicauit.) melius decreuit hoc quidem loco, κέκρικεμ, quod alias ita uertit. Liberata est a lege, cui autem u. in.) Græca paulo secus habent, ἐλευθέρα ὄντων ἢ ἐδῆ λήγῃ.

Græce est
EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

EX CAP.

ἢ ἑαυτὴν δύνῃαι, id est libera est ut nubat cui uelit, siue ad nubendum cui uelit.
 Beatior autem erit.) Grace est presentis temporis, est, non erit.

EX CAPITE OCTAVO.

SI quis autem existimat se scire.) εἰδέναι δοκεῖ εἰδέναι τι, si quis quid uideatur scire, aut si quis sibi uideatur aliquid scire, ut intelligas omnem scientiæ persuasionem oportere abesse. Nondum cognouit.) οὐδέπω οὐδέμ' ἔγνωκε, id est nondū quicquid nouit, ut intelligamus hanc esse præcipuam scientiæ partem, nosse rationem sciendi. De escis.) περὶ τῶν βρώσιων τῶν εἰδωλοθύτων, id est de elu uero, eorum quæ idolis immolantur. Quia nihil est idolum.) ὅτι οὐδὲν, potest legi quod nullum est, siue nihil esse idolum. Nam addidit in mundo, Melius autem uertisset ὅτι, quod. Ambrosius pro idolo semper legit simulacrum, Nam idolum græca uox, sed a latinis iam usurpata. Et dicitur sacrificio, inde εἰδωλοθύτα simulacris immolata, pro quo uulgus legit idolotica mensose. Quia nullus deus.) ἕτερος, id est alius, deest in nostris. Et sicut nō est ullus deus præter unum, ita non est idolum, quod deum aliquem repræsentet.

Siquidem sunt dii) ὡσαύτως εἰσὶ θεοὶ πολλοί, quæ admodum sunt dii multi. Fortasse interpres legit εἰπερ. Esca autem nos non comēdat deo.) οὐ παρίσκει τῷ θεῷ.

Deficiemus.) ὑστερούμεθα, id est minus habebimus. Ambrosius legit non deerit nobis, Sensus est nihil habere momenti ad pietatem.

Ne forte hæc licentia.) ἢ ἐξουσία, id est potestas siue ius.

Nonne conscientia eius cum sit infirma.) ἢ συνείδησις αὐτοῦ ἀδυνουῶς ὄντος, id est conscientia eius qui infirmus est ædificabitur. &c.

Idolotica.) Reliquit aliquoties hanc uocem nō uersam idothyta uero scribendū est, id est idolis immolata παρατὸ εἰδωλοθύτου καὶ θύου, ut modo admonuimus.

In idolio.) ἐν εἰδωλείῳ, id est idoleo, penultima producta. Est autem idoleum locus simulachrorum, aut mensa, in qua carnes sacræ proponebantur. Nec est eum, sed te, ἕαυ γὰρ τὴν εἰδωλοθύτου ἔχοντα γνώσις, id est. Nam si quis uiderit te, qui habes scientiam. Porro secundam personam ex consuetudine setmonis, pro quauis persona posuit. Et cur non accumbentem potius, quæ recumbentem? κατακείμενον.

Non manducabo carnes.) οὐ φάγω, id est non manduco, siue non edo aut uescor carnis, & est ἐμφατικώτερον per tempus præsens.

Qui me interrogant.) τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσι, id est qui me diiudicant. Quancūq; & hic sensus esse potest hoc illis respōdeo qui me interrogant, hoc est qui rogant, quo argumento doceam me esse apostolū. Est enim uerbū ambiguum, quod significat tum interrogo, tum excutio & examino.

EX CAPITE NONO.

Non sum apostolus.) Apertius erat, an nō sum apostolus. Nam plane græci legunt per interrogationem, quæ tamen uehementius affirmet, ut sit impudens contradicere. Nec est quod metuamus, ne hæc uideantur arrogantius dicta a Paulo. Nihil enim magis in illum conuenit, quæ huiusmodi sancta quædā ostentatio, & pia insolentia, qua alijs quoq; locis utitur.

Nunquid non habeo.) μή οὐ. ἰ. an non habeam?

Sororem mulierculam.) ἀδελφὴν γυναικα, id est sororem mulierem.

Sororem mulierē.) Laurentius cauillatur hoc loco, cū dixisset sororē, quid opus erat addere mulierē, quasi soror sit, quæ mulier non sit. Vnde colligit apostolos uxores suas secū circūducere solitos, sed quæ iam essent loco sororū. Imo sororē addidit, ut intelligas christianā, & hac gratia sequi apostolos. Ambrosius legit mulieres, p sororem mulierē. Atq; ita citat diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo.

Aut ego solus & Barnabas.) An castigat ac mutat Faber. Verū recte habebat, aut, cum præcellerit μή, id est an, quod hic tacite repetendum est.

Hoc operandi

Hoc operandi.) Hoc additum est *ὄχι ἔχομεν δ' ἔχουσί αὐ τὸ μὴ ἐργάζεσθαι*. i. an non habemus potestatem nō operandi? Et uidetur esse sensus. An nobis solis non licet in ocio uiuere suppeditantibus alijs? Sed rectius est ut accipiamus in eū sensum in quem oēs interpretantur. An non habemus potestatem, ut hoc nobis liceat agere quod agūt omnes? Nam duabus negationibus unius uice est abusus. Verum id exactius expēdat diligens lector. Stipendijs.) *ὁ μόνιός*, de quo superius meminimus.

An non & lex hęc dici.) *ταυτὰ* legit Ambrosius, non *ταῦτα*, & ob id uertit eadem, non hęc. Propter nos utiq;.) *πάντως*. Rursum & paulo superius uertit utiq;.

Et qui triturat.) Græce paulo secus est *καὶ ὁ ἀλωῶν τῆς ἐλπίδι*. *ὅτι αὐτὸ μετέχῃ ἐπ' ἐλπίδι*. i. & qui triturat spem suam participare in spe. Quanq̃ nos hyperbaton græci sermonis mutauimus Ambrosium & alios secuti.

Metamus *ἀερίσωμεν*. i. metemus. Potestatis uestra.) *ἐξουσίας*, ut intelligas non quamlibet potestatem, sed facultatem metendi & circumducendi uxores, quam illi cæteris apostolis permittebant. Quare nō magis.) Quare addidit de suo interpres. Sat erat, nonne magis nos? *ὄχι μᾶλλον ἡμεῖς*.

Sed omnia sustinemus.) *ἐστέγομεν*, quod proprie uasis est omnia capientis.

Qui in sacrario operantur.) Paulo diuersius est apud Græcos *ὅτι οἱ τὰ ἱερά ἐργαζόμενοι ἐκ τῆς ἱερῆς οἰκίας*. i. qui sacra operantur, e sacro siue templo uescuntur. Nam *ἱερόν* & uictimā significat, & templum. Qui altario deseruiunt) *τῶ δὲ θυσιᾶσκηρῶ προσεδρεύοντες*. i. sacrario assistentes, siue assistentes & *συμμερίζονται*, partem accipiunt cum sacrario. Diuidebatur enim hostia inter sacerdotes & leuitas. Stomachatur hoc loco Valla, fortasse liberius aliquanto, q̃ ut quorundam aures ferre possint, uerum non omnino abs re aduersus Remigium, qui duas has uoces sacrarium & altarium ita distinxerit, ut sacrarium ad idola pertineat, altare ad deum, cum earum uocum proprietates magis a Græcis fuerit petenda. Deinde longius euectus animi calore, demirat ut impudentiam quorundam theologorum, qui Paulinas epistolas, cum græce scriptæ sint, ausi sint interpretari, græcarum litterarum prorsus ignari, nec hic a diu Thoma nomine temperat, quod de hoc narrat quidam, confectis in Paulum cōmentarijs, uisum illi Paulum, & ingenue confessum suas epistolas ante id tēporis, a nemine fuisse intellectas, praterq̃ a Thoma, ceu fabulam cōmentitiam & impudenter confictam deridet, cum ne fieri quidem possit, ut exacte quisq̃ interpretetur ignarus eius linguæ in qua scriptum fuit quod interpretatur. Ego sane ut non possum omnino refellere, quod scribit Valla, ita talibus uiris, præsertim sanctimoniam quoq; cōmendatis, non nihil deferendum arbitror. Habenda ratio temporū in quibus illi uixerunt. Postremo meminisse oportet homines fuisse. Proinde ut & ingenuum est, & ad eruditionem cōducibile, non dissimulare, sicubi lapsi sunt, ita probi hominis officium existimo a conuitijs temperare, & ita mederi malo, ut quoad licet, non ledas hominem. Quā ut gloriam meam.) *τὸ καύχημα*. i., gloriationem. Sic enim paulo ante quasi glorians iactauit sese. Et euacuet est *κενώσῃ*. i. irritam siue inanem reddat.

Si enim euangelizauero.) *εὐαγγελίζωμαι* p̄sentis temporis est, si euangelizo siue euangelizem. Merces mea.) pro mea mihi est apud græcos *τίσ' ὄν μοι ἐστὶν ὁ μισθός*, Quid igitur mihi est mercedis?

Sine sumptu ponam.) *ἀδ' ἀπανορ* dīσω. i. gratuitum faciam. Et iucunde uocat *ἀδ' ἀπανορ*, quod nemini sit sumptui. Porro pono apud græcos passim pro facio obuiū est. Et post euangelium Græci addunt Christi.

Tanq̃ sine lege essem.) Aduerbiū græcum *ὡς* anceps est. Tamen hic magis quadrabat quasi, atq; ita legit diuus Hieronymus in Esaiam.

Sine lege dei.) deo est græce *μὴ ὡς ἄνομος* dīσω cum deo non sim sine lege, Quanq̃ in hoc uariant græcorum exemplaria. Infirmis infirmus.) *ὡς ἀδενήσ*. i. tanq̃ uel quasi infirmus. Ut omnes facerē saluos.) græce secus est *ἵνα πάντως τινὰς σώσω*. i. ut omnino aliquos saluos

alios faceret. Quis hic appa
do nobis omni tempus ue
uolentia uocatum referat
uolentia uocatum referat
uolentia uocatum referat

Qui in agone cōcedit.) ut
p̄sentis temporis, ueluti
p̄sentis temporis, ueluti
p̄sentis temporis, ueluti

Nam in agone est græce.
dicit aut tolerat. Hæc quod
uos autem incorruptam.)
uere cui uirtutem. Sic p
quod est pagulum certam e
pagus Ambrosius legit per
Aerem uerberat. Proter
ueluti paguli nihil agi. Nil co
nus non esse. Satis quomod
uacret cæteros gentile n
Castigo.) *ὅτι τὰ ἱερά* id est

Nolo enim. *ὅτι τὰ ἱερά*
quærent siue prole
q̃ in ueris perpetua
in figura facta sunt

Quis possit. Hæc autem omnia
quæ conuincunt. Beneplacita e
in de nos uertimus approbati
in de nos uertimus approbati

quidam eorum. *ὅτι τὰ ἱερά*
quod illi uenture
memorandis. Ad corrept
non auctorem, quod tamen no
Exponis quem frangimus.)
memorandis hoc loco, quos il
tempus Christi, dicunt hoc est

Expono uos non propere
q̃ subindicat enim Corinthios
uolentem. Prouenit. *ὅτι τὰ ἱερά*
in agone uertitatem idem fu
rijs. Hæc legit ad hunc modum
propere dicatur leuiter de et
Nōne participatio corporis
icipationem. Vnus panis de
est uos panis unum corpus
ut Omnes enim de uno pane
Quid ergo dico.) Ex græcis
in idolum esse aliquid. aut id
quod. Ex uelut iam negat se

saluos facerem. Quãq̃ hic apparet Græcorum exemplaria uariasse. Laurentium ut modo indicaui, offendit tempus uerbi, perperam immutatum, ut omnes saluos facerem, σώσω uelut ad præteritum referatur, cum uerbum sit futuri temporis. Neq̃ sensus est eum id olim egisse, nũc desinere, sed nũc item agere, & ita facturũ. Porro quod hic dictũ est σώσω, idem accipiendum est de eo quod præcessit κερδίσω lucrificiam, potius q̃ lucrifacere. Omnia autem facio.) τοῦτο ἢ ποιῶ, id est, hoc autem facio.

Qui in agone cõtendit.) πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, id est, omnis qui certat, sed proprie in publicis certaminibus, ueluti palestra aut olympicis, aut circensibus. Nam de cursu ac pugilibus ipse mox meminit. Vnus accipit brauium.) Ambrosius legit palmã p̃ brauium. Nam βραβεῖον est græce. Ab omnibus se abstinet.) πάντα ἐγκρατεύεται, id est, omnia sustinet, aut tolerat, siue quod magis probo in omnibus tẽperans est, ut subaudias κατὰ.

Nos autem incorruptam.) φθαρτὴν ἀφθαρτον, id est, corruptibilem & incorruptibilem, Miror cur uariauerit. Sic pugno.) Non est pugno quod græce μάχομαι, sed πικτεύω, quod est pugilum certamẽ exerceo, & pugnis certo. Ad pugnos alludit interpretes, nõ ad pugnas Ambrosius legit percutio pugnis, pro pugno. |

Aerem uerberãs.) Prouerbiali schemate dictum est, pro frustra & inaniter laborare, ueluti pugil nihil agit, nisi corpus attingat. Caterum hæc eo tendit parabola, ut intelligamus non esse satis quomodocunq̃ nostro fungĩ officio, nisi demus operã, ut insigniter ac præter ceteros gessisse nos uideamur.

Castigo.) ὑποπιάζω, id est, coherceo siue cohibeo.

EX CAPITE DECIMO.

Nolo enim.) ἢ δὲ λέω δὲ, Nolo autem. Consequente eos.) ἀκολουθήσας, id est, sequente. siue prosequẽte Eos, uero addidit interpretes, sequente autẽ dixit tanq̃ itineris perpetua comite, id enim sonat ἀκολουθῆσαι magis q̃ ἐπεσθαι.

In figura facta sunt.) Figuræ siue formæ est græcis pluralis nũeri τῶσιν, sicut & paulo post, hæc autem omnia in figura con.) ταῦτα δὲ πάντα τύποι, id est, hæc omnia si gura contingebãt Beneplacita est deo) εὐδόκησεν ὁ θεός, quod Ambrosius uertit bene sensit de⁹, nos uertimus approbauit. Neq̃ idolatrã efficiamini.) Opinor pro γίνεσθαι mutãtũ eẽ γίνεσθε. i. neq̃ efficeremur simulacrorũ cultores, quãdoq̃dẽ in hoc quoq̃ addit, sicut quidã corũ, ut γίνεσθαι respondeat ad εἶναι. Sicut qdã corũ.) καθὼς καὶ τινες αὐτῶν. i. quẽ admodũ & quidã illũ tentauerũt. Interpretes legit αὐτῶν, atq̃ ita scriptum est in nonnullis exemplaribus. Ad correptionem nostram.) πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, id est, ad admonitionem nostram, quod tamen nonnunq̃ pro correptione usurpatur.

Et panis quem frangimus.) τὸν ἄρτον ὃν κλώμεν, id est, panem quem frangimus. Cur nõ offendentur hoc loco, quos illud offendit quod græci in uerbis quibus latini consecrãt corpus Christi, dicunt, hoc est corpus meum quod frangitur pro uobis?

Tentatio uos non apprehendat.) ἔλκυσεν, id est, apprehedit præteriti temporis, siue cepit, subindicat enim Corinthios iam incidisse in tentationem, sed humanam, hoc est tollerabilem. Prouentum.) πρὸς ἔκβασιν, id est, exitum siue euentum. Id est, is qui sinit uos incidere in tẽtationem, idem faciet, ut tentatio bene eueniat, Hieronymus in cõmentarijs Ionã legit ad hunc modum. Sed faciet cum tentatione & exitum. Nam prouentus proprie dicũtur sementis, & e terra nascentium.

Nõne participatio corporis.) κοινωνία, modo cõmunionem uerterat, nunc uertit participationem. Vnus panis & unum corpus.) Abest græcis copula, & εἰς ἄρτος ἐν σώμα, id est, unus panis, unum corpus. Omnes qui.) οἱ γὰρ πάντες, id est, omnes enim, absq̃ qui. Omnes enim de uno pane participamus.

Quid ergo dico.) Ex græcis exemplaribus locus hic ita debet distingui. Quid igitur dico: idolum esse aliquid, aut idolis immolatum esse aliquid: quasi diceret, nequaq̃ hoc loquor. Et ueluti iam negasset se id sentire, quod per se dictũ sit absurdũ, subiicit, qd̃ sen-

tiat, sed quæ immolant &c. Sed quæ immolant gentes.) εὐλαβῶντι & θύε, id est, sed quod ea quæ immolant ut intelligas, sed hoc dico, quæ gentes immolant ea immolari dæmonibus non deo. An æmulamur dominum?) παραζηλοῦμεν, id est prouocamus & irritamus, quod superius uertit, ad æmulandum prouoco? Et ad eum modum interpretantur græcorū scholia παράζομεν ἢ παρακνήζομεν, id est tentamus & irritamus.

Sed quæ alterius.) ἀλλὰ ἢ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος, id est, sed & quisque quod alterius.

Nolo autem uos socios fieri.) κοινωνοὺς, id est participes siue cōmunicatores.

Omne quod in macello uenit.) Venit hoc loco significat uenundatur, πωλούμενον & in macello legendum non macellū. Et plenitudo eius.) Eius ad terram refertur non ad dominum, αὐτὸ hoc est quicquid diues gignit terra.

Nihil interrogantes.) μηδὲ ἀνακρίνομεν, id est nihil diiudicantes, quod idem uerbum est paulo inferius. Ambrosius legit nihil disquirentes.

Qui iudicauit.) τὸ μὲν κνήσαντα, id est indicauit, per n non per u, id tamen minutulum est, tamē quoniam facillimus in huiusmodi lapsus est, admonendum duxi. Nam κνήσει græcis est prodere rem prius occultam.

Videte Israel secundum carnem.) Ad differentiam adiecit secundū carnem, ut ostenderet esse aliū secundū spiritum.

Conscientiam dico non &c.) Ante hunc locum repetitur in græcis codicibus, domini enim est terra & plenitudo eius. Quod paulo superius positum est. Sed utrobique probe quadrat. Illic nō refert quibus uescamur. Omnia enim sunt domini. Et hic nō est cur fratrem offendas in idolis immolato, cum tantam ciborum copiam diues mundus super peditet. Cæterum hoc posteriore loco uidetur inferri sub alterius persona uelut obijcientis paulo, quod ipse mox dixerat. Quam mihi narras conscientiam, cum ut ipse fatentis, domini sit terra & plenitudo eius? Idcirco subijcit ac distinguit conscientiam, conscientia (inquit) tua dicit, domini est terra & plenitudo eius, at non idem dicit alterius conscientia, quæ putat aliquid simulacris esse proprium, neque cōmune deo. Neque magnopere facit ad rem quod hic argutatur de εαυτοῦ deque illum & cōscientiam. Laurentius. Cum enim ait & propter conscientiam, exponit quod ante dixerat illum, alioqui qui audierat sibi dictum ne ederet propter illum qui iudicauit, rogare poterat, quid hoc ad illū? Respondet Paulus, ob conscientiam quam tuo facto uulneras, etiam si tua firma sanaque est. Deinde quod dicit tuam, suo more personam fingit, quandoquidē nonnunquam in se recipit personam alterius, quo rem magis exponat oculis.

Ab aliena conscientia.) ὑπὸ ἄλλης συνείδησεως, id est ab alia conscientia. Atque ita legit Ambrosius. Cū gratia participo.) Ambrosius legit gratiæ particeps sum, uerū non reperio μετέχω datiuo iunctum, unde magis probo cum gratia, id est cum gratiarum actiōe. Pro eo quod gratias ago.) ὑπὲρ οὗ εὐχαρισῶ, id est pro eo pro quo gratias ago. Opponit autem hæc inter se ueluti contraria, βλασφημῆν & εὐχαρισῆν.

Vel aliud quid.) ἢ τί τι, id est siue quid. Aliud additū est, atque ita legit Ambrosius, siue aliquid facitis. Sine offensione sitis.) Grace iucundius est ἀπρόσκοποι, id est, tales ut, nemo per uos offendatur. Iudæis & gentibus.) Pro gentibus est Ἕλληνοι, id est græcis iteratur autem ad singula coniunctio καὶ proinde nos uertimus per neque.

Non quærens, quod mihi utile est.) Simplicius & uerius erat, non quærens meam ipsius utilitatem, sed multorum, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ πᾶν πολλῶν.

EX CAPITE VNDECIMO.

Per omnia mei memores estis.) ὅτι πάντα μου μέμνησθε, id est quod oia mea meminitis. Et in hūc sensum accipit Ambrosius, legit enim, quod oia mea memoria retinetis. Et consentiunt græcanica scholia. Præparat enim illos laude ad sequentem admonitionem. Quasi diceret sicut in cæteris tenetis, mea præcepta ita in hoc quoque sequimini.

Per omnia mei memores estis.) ὅτι πάντα μου μέμνησθε, id est quod oia mea meminitis. Et in hūc sensum accipit Ambrosius, legit enim, quod oia mea memoria retinetis. Et consentiunt græcanica scholia. Præparat enim illos laude ad sequentem admonitionem. Quasi diceret sicut in cæteris tenetis, mea præcepta ita in hoc quoque sequimini.

Et sicut

Et sicut dicitur in præcepto
 beatorum. Nam Ambrosius leg
 magister dicitur ex inter
 dicitur in beatorum. V
 ita ut intelligatur solū de pi
 nare græcanica scholia. D
 dicitur in dehonestat. Vn
 in domino refert. Aliquant
 dicitur. Ac si declinet
 ita si rati sit. Fortassis inter
 itatis obnoxiū caluicū
 Aut declinat. Vnde dicitur
 Vele caput suum. Vnde
 os. Vnde dicitur. Vnde
 ca scholia indicant poelate
 cogat illam demittere oculo
 dicit in nonnullis etiam lati
 admonuit & diuus Thom
 sus, ut in uobis ipsis iudica
 Nec ipsa natura docet.
 docet uos. Coma nutria
 & curatum. Capilli. Vnde
 capillos. Nec ecclesia del
 Hoc autem præceptio non l
 præceptis siue demerans ne
 uat in hoc quod cogitur pra
 inquit. Admonuit enim græci
 Scholia. Vnde dicitur in
 filia. Ex parte. Vnde dicitur
 cum lectis poterit dicere.
 ut ita legit diuus Ambrosius.
 uertimus occupat. Præcepti
 ut et ob id mox subiungit in
 Nihil domos nō habetis.
 Et cōstituitis. Vnde dicitur
 Epistolis parat nihil interesse.
 Laudo uos &c. Vnde dicitur
 da. Ad hunc modum distingui
 laudo uos. In hoc conuoluto
 cum exilet gratias. Ad hunc
 cōmuni interpretatiōem. Hoc
 uerbo laudantur et. Quod
 Quod pro uobis traditur.
 hoc tantus est græcorum codi
 am, aut certe dicitur opere
 In meam cōmémorationem
 nam cōmémoranda potest
 Quoniam cōmémoratio. Vnde
 annuatiōibus. Vnde dicitur

Et sicut tradidi uobis praecepta mea.) Hic apparet uariam fuisse in graecis codicibus lectionem. Nam Ambrosius legit ad hunc modum, & quomodo ubiq; trado traditiones magis tenetis, id quod ex interpretatione quoq; licet colligere. Interpretatur em̄ ubiq; id est in omnibus ecclesijs. Velato capite.) Grace est κατά κεφαλῆς ἔχωμ. i. in capite habens, ut intelligas nō solū de pileo, uerū etiā de coma, quae & ipsa caput tegit. Atq; id an notant graecanica scholia. Deturpat caput suum.) καταιχύνει, id est dedecorat siue pudefacit, aut dehonestat. Vnū est em̄.) ἓμ ἄ' ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ, id est unū est & idem, hoc est nihil omnino refert. Aliquanto diuersius legit Ambrosius, uerū hoc nihil habet momenti ad sensum. Ac si decaluetur.) τῆ ἔξυρη μύμη, id est cū derasa siue rafa. Hoc est perinde est ac si rafa sit. Fortassis interpres affectauit hoc uerbum decaluare uelut odiosius, & scōmatis obnoxium caluicium. Tondeatur.) ἐκτράω, id est etiam tondeatur.

Aut decaluari.) ἢ ξυράσθαι, id est radi. De quo modo meminimus.

Velet caput suum.) κατακαλυπτόω, id est ueletur. Nec aliud quicq; additur apud graecos. Velamen habere.) ἐξοσία ἔχων, id est potestatem habere. Porro Ambrosius & graeca scholia indicant potestatem hoc loco accipi pro uelamine, quod uelamen impositū cogat illam demittere oculos, significetq; illam esse sub alterius imperio. Laurentius indicat in nonnullis etiam latinis codicibus scriptū fuisse, potestatem pro uelamen, id quod admonuit & diuus Thomas. Vos ipsi iudicate.) ἐν ὑμῶν αὐτοῖς κρίνετε, id est inter uos ipsos, uel in uobis ipsis iudicate, hoc est in suo quisq; animo.

Nec ipsa natura docet.) ἢ οὐδὲ αὐτῆ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, id est an ne ipsa quidem natura docet uos? Comā nutriat.) κομᾶ, id est comatus est, Coma capillitiū, sed promissius, & curatum. Capilli.) κόμη, id est coma, cur quod modo uertit comam nūc mutauit in capillos? Nec ecclesia dei.) Ecclesiae multitudinis numero αἱ ἐκκλησίαι.

Hoc autem praecipio non laudans.) τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαινώ, id est hoc autem praecipiens siue denunciāns non laudo. Laudarat ante, quod omnia tenerent. Nunc nō laudat in hoc quod cogitur praecipere de cōcordia, quasi dicat hoc nō laudo, quod praecipio? Abutuntur em̄ graeci participijs pro uerbis infinitis.

Scissuras.) χίσματα quod alibi relinquere solet. Hic magis quadrabat sectiōes, siue dissidia. Ex parte.) μέρος τι, id est ex parte aliqua siue partem aliquam, & ἀριστῆς reliquit, cum sectas potuerit dicere. Ad manducandum.) ἐμ τῷ φαγεῖν, id est in manducando, atq; ita legit diuus Ambrosius. Nec est ociosa uerbi cōiunctio πρό in προλαμβάνει, quod nos uertimus occupat. Praueniebāt em̄ alios, & illis non expectatis, suam quisq; cōnā edebat. Et ob id mox subiicit inuicem expectate.

Nūqd̄ domos nō habetis.) Nū domos nō habetis uel an nō habetis domos.

Et confūditi.) καταιχύνετε, id est, pudefacitis. Quāq; Hieronymus in epistolam ad Ephesios putat nihil interesse inter αἰχύνειν & σύγχυσιν.

Laudo uos &c.) ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐμ τούτοις; οὐκ ἐπαινώ, id est laudabo uos in hoc non laudo. Ad hunc modum distinguunt graecanici codices, sed & altera distinctio belle habet laudabo uos? In hoc non laudo. Et gratias agēs.) Ἐὐχαριστήσατε, id est actis gratijs uel cum egisset gratias. Accipite & manducate.) λάβετε φάγετε. i. sumite, edite, citra coniūctionem interpositam. Hoc est corpus meū.) τοῦτο μὲ σώμα. i. hoc meū corpus, absq; uerbo substantiuo est. Quāq; in quibusdam additum reperio.

Quod pro uobis tradetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. i. quod pro uobis frangitur. Atq; in hoc tantus est graecorum codicum consensus, ut appareat apud nos deprauationem ortam, aut certe data opera mutatam scripturam, quod absurdū uideretur frangi corpus.

In meam cōmemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. i. in mei memoriā, q̄q; graeca uox parum cōmode reddi potest, nisi circūloquaris ad renouandam mei memoriā.

Quotiescūq; bibetis.) πίνετε, id est bibitis, siue bibatis.

Annunciabitis.) καταγγέλλετε. i. annunciate, Ambrosius legit annunciantes.

Panem &c.) ἄρτον τοῦτον, id est panem hunc.

De pane illo edat.) Illo, hoc loco non additur apud grecis, sed interpres explicuit uim articuli, quod & alias saepenumero facit.

Indigne.) ἀναξίως τοῦ κυρίου, id est indigne domino. Ad eum modum legit & Chryso-
mus utroque loco. Quod si.) ἐν γὰρ, id est si enim, non ἐν δέ.

Vt non cum hoc mundo.) Cum mundo factus erat, οὐκ ἔστι κόσμος. Nec hic potuit seruari non ingrata uocum allusio, κρινόμενοι & κατὰ κρινόμενα.

EX CAPITE DVODECIMO.

DE spiritualibus autem.) περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν Incertū an sentiat de donis spiri-
tus, ut interpretatur diuus Chrysoſtomus, an de pfalendo spiritu, de quo ui-
detur nata fuisse quaestio. Cum gentes essetis.) Graeci paulo diuersius habent
ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ ἑθνοῦς τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἠγεοῦσθε ἀπαγόμμενοι, quod gentes fuistis, ad
simulacra, ut eūque ducebamini, abeuntes siue abducti. Nam si ὅτε legas, sermo penderet.
Porro periphrasin interpretis non improbo. Ambrosius legit, cum gentes eratis, simula-
crorum forma euntes, prout ducebamini. Quāvis hic puto superesse, cū, id quod prope
modum liquet ex illius interpretatione.

Prout ducebamini euntes.) ὡς ἂν ἀπεοῦσθε ἀγαγόμενοι, id est ut eūque ducebamini, abdu-
cti siue abeuntes, aut quod malim sequentes.

Dicit Anathema Iesu.) λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦς, id est dicit Anathema Iesum accusandi ca-
su, id est dicit Iesum esse anathema, hoc est maledicit & execratur Iesum.

Et nemo potest dicere dominus.) Hieronymus in lohelem legit dominū Iesum, quē
admodū hodie legitur in omnibus graecorum codicibus, δύναιται εἰπεῖν κύριον Ἰησοῦς, ut op-
ponatur ei quod supra dixit, dicit Anathema Iesum, hoc est uocat illū Anathema. Neque
rursus quis eū dominum uocat nisi &c. Ex hoc capite & proximo licet cōiungere quae
fuerint dotes illius ueteris ecclesiae Christianae, priusque tot cerimoniarum, opibus, imperiis,
copiis, bellis, aliisque id genus eēt onerata. Discretio spirituū.) διακρίσεις, discretiones in
tepres legit διακρίσεις. Omnia autem haec operatur ενεργεῖ id est, magis efficit que operatur.

Gratia sanitarum.) χάρισμα τὰ ἰαμάτων, id est dona sanationum.

Diuisiones gratiarum.) χάρισμάτων, id est donorum. Sic uertit Hieronymus in episto-
lis & alijs item locis. Diuisiones operationum.) ενεργημάτων quod non significat simpli-
citer operationem, sed uim quādam & efficaciam, qua deus agit in nobis. Sequitur enim
mox ενεργῶν τὰ πάντα, & paulo post ενεργεῖ quod uertit operatur, queque aliud quiddam sonat
gracis, & agit magis que operatur. Ad utilitatem.) πρὸς τὸ συμφέρον, id est ad id quod ex-
pedit ita uertit Hieronymus in quaestionibus ad Hebidiam, ac rursus in secundo libro
aduersus Iouinianum. Magis autem sonat ad uerbum, ad id quod confert.

In uno spiritu.) ἐν αὐτῷ πνεύματι, id est in eodem spiritu.

Operatio uirtutum.) ενεργήματα, id est operationes & magis ut dictū est, efficaciae.

Alij interpretatio sermonum.) γλωσσῶν, quam uocem modo uerterat linguas, nūc uer-
tit sermones. Vnus & idem.) ὁ ἐν ἑνὶ πνεύματι. Articulus additus facit ut de certo spiritu
intelligamus, proinde nos uertimus unus ille atque idem spiritus.

Diuidens singulis.) διακροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, id est diuidens priuatim unicuique, quod Hiero-
nymus in dialogo primo aduersus Pelagium uertit proprie siue propria.

Siue gentiles.) ἕτεροι ἔθνη, id est graeci. In uno spiritu potati sumus.) Graece est in
unum spiritum potati sumus, sicut superius uertit in unum corpus, ἐν ἑνὶ σώματι. Ad eum
modum legit Ambrosius graeca secutus exemplaria. Caterum aliquanto superius mi-
scuit diuersas praepositiones ἐν, & ἐν, καὶ ἐν ἐν πνεύματι ἡμεῖς πάντες, ἐν ἑνὶ σώματι ἐβαπτισθη-
μεν, id est, etenim in uno spiritu, nos omnes, in unum corpus baptisati sumus. Quod si
complexim legas, sensus erit. Nos omnes baptismo facti sumus unum corpus, idque per
spiritum omnibus communiter impartiēte se. Sin diuisim, subaudiendum erit uerbum
substantiuū

habebat sum fuit etenim in
gentibus. Noctis mihi ne
in oculis non iuge. Necess
comparatum. Nam compar
potest, ut uerger uerius que co
noscit commendant & uis
Et ueritas ignobilior
tunc est in honore
tunc honesta sunt nostri.
modestiam siue decus Am
stantiores habent. Verum
Nullius egent. In genibus
Temperant. In ueritate, id
membra temperant quada
Et cui decet. In ueritate
Ve non scilicet in corpor
Sed in idipsum. Sed in
bra, ut si ueritas parem indicet
Sive gloriatur. In ueritate
gloriatur diuile pro gloria
ut sentire possit eum non
Membra de membris. In
ritum non essent omnia in
brodus legere uideret. In
tam ueritas de ueritate. Ad eundem
eum. Caterum ueritas sentis eum
et aliud membrum ab alio pe
loquatur. Valerius.
Et quoddam quidem. In
pat pro praepositione in distri
et multa sunt apud hunc apo
stolos, non est probabile, praeter
et pronomini, aboqui distinet
nam particulam huius distri
In ueritate. In ueritate. In
dat. In ueritate. In ueritate.
per distinet. Quod ita explora
no tempore apostolos. Alii sec
magis de ceteri.
Operaciones. In ueritate
Interpretaciones sermonum
enim uidetur cum illo. In ueritate
nor interpretaciones sermonum
allacore, quod postea tradit
tam huius particula apud illu
mod tones iam diuisi ueriti
In sanario. Quisne quid di
imus. In ueritate. In ueritate
et omnes linguas loquatur.

substantium sumus. Etenim in uno spiritu sumus nos omnes. At prior lectio mihi magis arridet. Non estis mihi necessarij.) *χρείαν ἡμῶν οὐκ ἔχω*. Quod modo uerterat, opera uestra non indigeo. Necessaria sunt.) *ἀναγκάια*, id est necessaria per positium nō comparatiuum. Nam comparatio redditur per magis. Quāq̄ *μᾶλλον* pro potius accipi potest, ut corrigat uerius q̄ comparat, sitq̄ sensus, ea membra quæ putantur inhonesta necessitate commendari & usu.

Et quæ putamus ignobiliora.) Non reddidit interpres festiuā uocū allusionem *ἀτιμότερα & τιμῆρι*, id est inhonoratiora, & honorem.

Et quæ honesta sunt nostri.) *ἀχρήμονα*, & *ἐυχρημοσύνηρι*, id est immodesta siue indecora, & modestiam siue decus Ambrosius legit, & quæ inferiora sunt nobis, reuerentiam abundantiore habent. Verum haud scio an locus mendo uacet.

Nullius egent.) *οὐ χρείαν ἔχα*, id est non habent opus, ut subaudias eo honore addito.

Temperauit.) *συνεκέρασε*, id est contemperauit, hoc est simul moderatus est, & miscuit membra temperatura quadam, ut sibi mutuo sint auxilio.

Ei cui deerat.) *ἴσθ' ἕστεροῦντι*, quod uertere solet, deficit, sed hic bene reddidit.

Vt non schisma in corpore.) Græcam uocem reliquit *χίσμα* uertere poterat *diffidiū*.

Sed in idipsum. *ἀλλὰ δ' αὐτ' ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη*. Sed idem mutuo curent membra, ut ῥ' αὐτ' parem indicet omnium membrorum sollicitudinem.

Siue gloriatur.) *δοξάζεται*, id est glorificatur, hoc est honore afficitur. Interpres uideē gloriatur dixisse pro gloria afficitur Thomas Aquinas interpretatur gloriatur, uigoraē ut sentire possis eum nonnihil offensum fuisse hoc loco.

Membra de membro.) *μέλη ἐκ μέρους*, id est, membra ex parte, hoc dicit, quod Corinthij non essent omnia membra corporis, sed aliqua pars membrorum. Quāq̄ Ambrosius legisse uidetur, *ἐκ μέλους*. Est autem facilis in hūc literis lapsus ob affinitatem uocum *μέλος & μέρος*. Ad eundem modum legit diuus Thomas trifariam hunc enarrans locum. Caterū ille sensus minus est coactus, ut intelligamus membra de membro, hoc est aliud membrum ab alio pendere, mutua connexionē. At superiorem lectionem sequitur Vulgarius.

Et quosdam quidem.) *καὶ οὓς μέρ*. Articulum postpositiuum Paulus aliquoties usurpat pro prapositiuo, in distribuendo. Verum hic non habet quod respondeat, cuiusmodi multa sunt apud hunc apostolum. Nam quod Faber Stapulensis mutat quosdam in suos, non est probabile, præsertim in oratione soluta, maxime cū nullum nomē adhaeret pronomini, alioqui dixisset *τοὺς αὐτῶ*. Vitari poterat incommodum anapodoti, si primam particulam huius diuisionis coniunctim legas, ad hunc modum, *καὶ οὓς μὲν εἶδε τοὺς δεξιὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους*, ut totum hoc unum efficiat ordinem, deinde succedat, *δεύτερον προφητάς*, ut quod cœperat dicere *per οὓς*, postea mutata uoce dicat *per δευτέρου & ἑπάτα*. Quod ita explanatius efferrī poterat. Et alios quidam constituit primo loco, nempe apostolos. Alios secundo, nempe prophetas. Alios tertio, nempe uirtutes, atq̄ item de cæteris.

Opitulationes.) *ἀντιλήψεις*, id est subuentiōes, siue subsidia, quod alibi uertit suscipere.

Interpretationes sermonum.) Non legitur apud Græcos hoc loco totum hoc, Idem enim uidetur cum illo, *γένη γλωσσῶν*, id est genera linguarum, quod modo recēsuit. Opinor interpretatiōes sermonū adiectum ab interprete quopiam, aut ut isti loquuntur postillatore, quod postea traductū sit in contextū sermonis, præsertim cū ne mentio quidem huius particulae apud ullum græcum interpretem reperiatur, ut interim dissimulē, quod toties iam *ἰάματα* uertit sanitates, pro sanationes. Nam *ἰάματα* apud græcos nō est, nisi sanatio. Quāq̄ ne quid dissimulem Ambrosius legit, quemadmodum nos uulgo legimus, deinde paulo post repetens hos gradus, hoc loco duos reddit, non unum. Nūquid omnes linguis loquuntur, nunquid omnes interpretantur, nisi forte hæc duo uelut

da, quæ spiritualia uocat, quod afflatu spiritus dentur aliquoties & malis, inter quæ tamen primum locū tribuit prophetiæ. Hoc loco Paulus prophetiā uocat, non prædictionem futurorum, sed interpretationē diuinæ scripturæ. Quemadmodum & Plato discernit uates a prophetis. Vates arrepti numine, nec ipsi quid loquantur intelligunt. Ea prudentes interpretantur cæteris. Porro uehementius est uerbum *διώκετε, ἢ ζήλουτε*. Ζηλούμεν enim ea quocumque quæ probamus ac miramur tantum.

Spiritus autem loquitur.) *πνεύματι δὲ λαλεῖ*, id est spiritu autem loquitur, siue spiritui loquitur, ut respondeat illi quod sequitur, hominibus loquitur. Hoc est suo loquitur animo.

Nam qui prophetat.) *ὁ ὅς προφητεύωμ*, id est qui prophetat autem.

Homínibus loquitur ad ædificationem.) Ad præpositio apud Græcos abest, *λαλεῖ διὰ κοδομήμ*, id est loquitur adificationem.

Tamen quæ sine anima sunt.) *ὁμοῦς τὰ ἄψυχα* recte mutat Faber, si codices haberent *ὁμοῦς* siue *ὁμοίως*. Et omnino magis quadrat ad sensum. Et in his facile labūtur scriptores præterea pro quæ sine anima sunt dicere poterat inanima, siue inanimata.

Sonituum.) *τῶν φθόγγων*, id est sonis & *ἄω* potest esse dederint, ut referatur ad inanima, *μηδὲ*. Quod canitur.) *ἰσχυροῦμεν ἢ τὸ κίθαριζόμενον*, id est tibia, cithara ue canit, proinde Ambrosius legit, quod per tibiam canitur.

Quis parabit se.) *τίς παρασκευάσεται*, id est, quis præparabit? Quod data opera & alias facit interpres, nec id sane non recte.

Manifestum sermonem.) *ἔνσημον*, id est significantem, & sic legit diuus Ambrosius in cōmentarijs, ἢ ἢ utraq; lectio bene habet.

Utputa.) *ἐπιτύχοι*, id est uerbi gratia, nimirū cum exemplum fingimus, aut ponimus.

Genera linguarum.) *φωνῶν*, id est uocum, loquitur enim de omnibus.

Et nihil sine uoce.) *Ἐδὲ ἀφωνομ*, id est & nullum, subaudi genus, & aphonum, id est uoce carens siue mutū. In hoc mundo.) Rursus *ἐμκόσμω*, id est in mūdo citra, *ἢ πνομῆ*.

Ero ei cui loquar.) *ἔσομαι τῷ λαλοῦντι*, id est ero loquenti, barbarus, nec intelligam, nec intelligar. Nam prisca peregrinum hoc nomine uocabant.

Et qui loquit mihi.) *ἐμμοί*, id est in me, græce est pro mihi, ueluti meo iudicio meoq; animo, tametsi in se facundus est qui loquitur, tamen in meo animo barbarus est.

Spiritus meus orat, mens autem.) Spiritum uocem linguæ uocat, mentem affectum animi, siue sensum animi *πνεύμα & νοῦς*.

Si bene dixeris.) *ἔυλογίση*, unica dictio est, hoc est si laudes & celebres deum & uerba bene ominata dixeris. Quis supplet locum idiotæ.) *ὁ ἀναπληρῶμ*, id est qui implet locum idiotæ, & fungitur uice idiotæ. Idiotæ uero græca uox est, quæ significat & priuatum, id est, non fungentem aliquo magistratu & illiteratū, hoc loco uertere poterat, *plebæi*.

Super tuam benedictionē.) *ἐπὶ τῇ σὴ ἐύχαρισίᾳ*. id super tuam gratiarum actionē siue ad tuam. Quāq; ex hoc loco colligimus minimū interesse, inter *ἔυλογεῖμ & ἐύχαρισεῖμ*.

Omnium uestrum linguis loquor.) Græca diuersum habent sensum, *ἐύχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντων ὑμῶν μάλλον γλώσσαις λαλῶμ*, gratias ago deo meo omnibus uobis magis lingua loquens, id est quod magis loquor linguis, ἢ uos omnes Hieronymus comparatiuum, magis refert, ad cæteros apostolos, ut intelligas Paulū omniū linguis fuisse locutū, magis ἢ reliquos apostolos, uide nonæ quæstionis expositionem ad Ebidiam, ubi non semel citat hunc locum secus ἢ habeat nostra editio.

In sensu meo.) *διὰ τῶν νοῶν μου*, id est, per mentem meam, & quinq; uerba, *πέντε λόγους* id est quinq; sermones aut dicta.

Ut & alios instrua.) *κατήχησω*. i. erudiā quo uerbo libenter utit Paulus, & itē Lucas.

Quā decē milia.) Addendū erat potius, ut locus huic coniūctioni, ἢ esset. Apud græcos sæpenumero subauditur, id apud latinos est inusitatius. Hac in re mirum ἢ mutata sit ecclesiæ consuetudo Paulus mauult quinq; uerba in sensu, ἢ decem milia in spiritu.

At nunc in nonnullis regionibus totos dies psallitur spiritu, nec modus, nec finis cantionum, cum uix intra sex menses audiatur concio salubris adhortans ad ueram pietatem, id em Paulus uocat in sensu loqui, ut omittam interim huiusmodi musices genus indutum esse in cultum diuinum, ut ne liceat quidem ullam uocem liquido percipere. Nec ijs qui canunt ocius est attendendi quid canant. Tantum uocum tinnitus aures ferit, & mox peritura delectatiuicula mulcet. Ferendum & hoc nisi uulgus sacerdotum ac monachorum in huiusmodi rebus summam constitueret pietatem, multum dissentiens a Paulo. In alijs linguis.) ἐν ἑτερογλώσσοις, id est in ijs qui sunt diuersarum linguarum, ac si dicas cōposita uoce, in diuersilinguis. Locus quem adducit est apud Elaiā capite uicesimo secūdo. In loquela em labij, & in lingua altera loquetur ad populū istū, sic em Hieronymus reddidit hebraica, quae sūt huiusmodi. **וְהָיָה לְכָל הָעָם לְשׁוֹן אֶתְּמַלְּא יְהוָה וְיִשְׁמְעוּ אֶת הָאֵלֹהִים** Nam iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, propter irrisionem labiorum, propter linguā alterā, qua loquentur populo huic dicentes eis. Annotat & Reuchlinus nosse in loquela labij dictū esse pinde ac balbutiēte & subfannāte labio, Paulus iuxta Hebraicam ueritatem adduxit testimonium, cū Septuaginta ceteriq; interpretes longe diuersa legerint hoc loco, sed ita rursus, ut sensum magis expresserit q̄ uerba, id quod admonet & diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Iam illa. Et nec sic exaudient me dicit dominus, de suo Paulus adiecit, ut impleret prophetiae formam. Nisi forte, Aliunde sumptum est hoc testimoniū. Siquidem Hieronymus, non audet affirmare, sed ait ita sibi uideri, ex eo sumptum loco.

Fidelibus.) πισεύουσι, id est credentibus.

Quid insanitis.) ὅτι μαίνεσθε, id est quod insanitis. Non enim rogaret, cur insaniant, sed affirmaret eos insanire.

Occulta em.) κενόθυτος τὰ κρυπτά, id est & sic occulta cordis, ut paulopost. Et ita cadens. κενόθυτος πεισώμ. Apocalypsin habet.) Cū ante uerterit reuelationem, nūc uocem grācā reliquit ἀποκάλυψιμ. Ut multū.) ἔπι πλείονα, id est ut plurimū siue ad summum.

Per partes.) καὶ ἀνά μέρος, id est uicissim.

Per singulos.) καθ' ἑμ, id est singillatim.

Spiritus prophetarum.) πνεύματα, Græcis pluraliui numeri est, & subiiciuntur, ὑποτάσσεται. Ne sentiamus, hoc dictū de ipso spiritu sancto, sed dono spūs, quod ita daturū esset singulis quibus contigit, ut in ipsorum esset arbitrio uti aut nō uti. Quod afflatis & lymphatis non item licet. Non em est dissensionis deus.) ἀκατασάσιας, id quod magis sonat confusionem & turbatum rerum ordinem.

Sicut in oibus, ecc. sanct. Hoc loco uerbū doceo a nostris additū uidetur. Nā apud græcos non est, subaudiendū autē nō nihil sicut in omibus ecclesijs pax est & cōcordia. Nam omniū exemplo, adhortatur Corinthios, ut similiter faciant.

Permittitur.) ἐπιτετραπέται, id est permissum est.

Ignorat ignorabitur.) ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω, id est ignorat ignoret, id est, si quis nolit hæc scire, nesciat suo periculo, quāq; Ambrosius exponit ignorabitur, opinor eum legisse, ἀγνοεῖσται. Verum secus accipiunt græcanica scholia & Vulgarius.

Fiant in uobis.) In uobis apud græcos non est.

EX CAPITE DECIMO QUINTO.

Stenentis.) Hic locus uidetur fuisse uariis in græcis exemplaribus Ambrosius legit, tenere debetis, nisi forte est ἐν legendum p̄ h̄, id est certe tenetis.

Et post hæc undecim.) Græci codices habent κ̄ ἑτα τοῖς δωδεκά, id est & deinde duodecim, sed græca scholia hic laborant, dubitantq; nū lapsu scriptoris habeatur duodecim pro undecim, an ut intelligamus Matthiæ quoq; Christū apparuisse nōdū quidem cooptato in ordinem apostolicum, sed tamen a deo iam destinato Ambrosius legit undecim, sed articulum quoq; reddidit τοῖς ἑνδεκά, id est illis (inquit) undecim.

Quin

Quingentis fratribus simul.) ἑφάπαξ, id est semel, ἄλλοτε ἄλλοτε sensus ferme idem est.

Ex quibus multi.) πλείους, id est plures siue complures.

Non sum dignus.) ἱκανός, id est idoneus qui uocer.

Gratia dei mecum.) ἢ σὺ μ' ἐμοί, id est quæ est mecum, aut ut quidam habent codices ἢ εἰς μέ, id est quæ est in me, siue erga me. Et cur nō potius inanis ἢ uacua?

Non ego autem, sed gratia dei mecum.) ἀλλὰ ἢ χάρις τοῦ θεοῦ ἢ σὺ μ' ἐμοί, sed gratia dei, quæ mecum est, corrigit eū Paulus, quod modo dixerat se plus omnibus laborasse, imo (inquit) non ego sum is qui hoc feci, sed gratia potius dei, quæ mihi adfuit, ut intelligamus totum hoc deo ferri acceptum Laurentius hoc loco rejicit eos qui ex hisce uerbis gratiam astruunt, quam uocant cooperantem.

Sic prædicauimus.) ὁὕτως κηρύσσομεν, id est prædicamus præsentī tempore, ita legit & Ambrosius. Adhuc eū estis.) Enim redundat. Referunt eū hæc ad superiorem argumentationem, si Christus non resurrexit, ergo adhuc estis in peccatis uestris.

Si in hac uita tantū in Christo sperantes sumus.) εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμεν ἐν Χριστῷ μόνον, significationem præteriti temporis participiū, sic poterat reddere, si ἢ sumus, quæ spem coniecerimus in Christo, in hac dūtaxat uita, hoc est si nostra spes quam habemus in Christo non porrigitur ultra terminum huius uitæ.

Primitiæ dormientium.) In græcis exemplaribus constanter additur uerbum ἐγένετο, id est factus est, siue fuit. Ambrosius ἀπαρχὴν uertit initium, quod fuerit omnium primus.

Sicut in Adam omnes.) ὡσαύτως γὰρ ἐν τῷ ἀδάμ, id est sicut enim in Adam.

Qui in aduentu eius crediderunt.) οἱ τῷ Χριστῷ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, id est, qui sunt Christi in aduentu ipsius. Et sic legit diuus Ambrosius.

Nouissime autem inimica destr.) Nouissima nomen est non aduerbium, nouissime. Ac si dicas. Mors omnium nouissima destruetur & est καταργεῖται, id est destruitur, siue aboletur præsentis temporis Diuus Hieronymus in commentarijs Esaia, non semel citat hoc modo. Nouissimus inimicus destruetur mors, quasi dicas hostis omnium postremus destruetur, nempe mors. Nam ut eleganter hoc loco docuit Valla, potest inimicus esse qui non sit hostis. Porro græcis mors masculini generis est.

Siue dubio præter eum.) δηλονότι, id erat plenius reddendum. Nam nūc oratio est inabsoluta. Atqui cū dicat omnia subiecta, palā est, quod excipitur is qui subiecit illi oia.

Propter uestrā gloriā.) Nō est hic δόξα gloria, siue honor, sed καύχησις gloriatio, μὴ πλὴν ἡμετέρῃ καύχησις, id est per nostrā gloriationē. Est autem hoc loco per præpositio adiurantis. Et quoniam multa iam gloriatus, sancta quadam iactantia, de profectu euangelij sui, per eam gloriam qua gloriatur in Christo nunc iurat, tanquā per rem sacram, sibiq; charissimam. Citat hunc locum & Augustinus, ostendens hoc loco iurasse Paulum. Nec est quod tergieremur, & negemus apostolum iurasse, cum alibi non paucis locis, palam iuret. Verum in negocijs huius mundi, pro prædijs, pro nummis iurare fortasse non sit ingenui Christiani. Caterum cum agitur negocium Christi, tum non sit nefas interponere iusiurandum. Quamquæ græca scholia non nihil hic laborant dubitantq; num ita legendum sit διὰ πλὴν ἡμετέρῃ καύχησις, id est propter uestram gloriationem, id est ut gloriemini uos esse Iesu Christi. Atq; ita legit Ambrosius, nisi quod accipit uestram gloriam quam Paulus habeat de illis Diuus Hieronymus in epistola, cuius initium, Sæpe & multum legit propter uestram salutē, haud scio an memoriæ lapsu.

Ad bestias pugnaui. ἐδρηιομάχησα dictio composita græcis. Solebant enim olim dami nati bestijs obijci.

Cras eū moriemur.) ἀποθνήσκειμεν, id est morimur &c. Laurentius admonet prouerbium fuisse laconicum, extat autē apud Esaia cap. 22. totidē uerbis quot citauit Paulus חַיִּים בְּיָמֵי הַחַיִּים. Quāquæ Hebræis uerbum est futuri tēporis חַיִּים. Verū hoc ad sensum

senfum haud multum refert, & haud scio an Paulus scripserat ἀποβνθωμεν.

Corrumpunt mores.) φθείρουσιν ἡθῆν χρησθ' ὀμιλίας κακάι. Senarius est Menandri, quem admodum indicat diuus Hieronymus, & constat suis pedibus si seruetur apostrophus φθείρουσιν ἡθῆν χρησθ' ὀμιλίας κακάι. Nos carmē carmini reddidimus. Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Non omnis caro.) οὐ πᾶσα σὰρξ, id est non quauis caro:

Euigilate iusti.) ἐκνήψατε δικαίως, i. sobrii estote iuste, siue expurgificimini iuste. Vt iuste sit aduerbiū, id est sicut oportet & recte. Nam uigilant quidam, etiam ad iniusticiā. Alioqui quorsum attinebat iustis praecipere ut uigilarent, & non peccarent, quod si faciunt, iusti non sint. Deinde qui conuenit, ut eos iustos uocet, quos arguit, & de quibus mox subiicit: Ignorantiam dei habent quidam. Quin & Ambrosius ut ex interpretatione conijcere licet ita legit, quemadmodum habetur apud Gracos, iustos (inquit) esse praecipit. Atqui qui iustos appellat, non praecipit, ut sint iusti.

Ad reuerentiam uobis.) πρὸς ἐντροπήν, id est ad erubescentiam, & ad pudorem:

Stulte.) ἄφροσ, id est amens, siue insipiens. Insipiens tu.) Post insipiens ponēda erat distinctio ἄφροσ ἢ ἀπειρίας, id est stulte, tu quod feminas.

Sicut uult.) καθὼς ἠθέλησεν, id est sicut uoluerit, ut subiunctiui sit modus.

Corpora caelestia & terrestria.) ἐπουράνια, & ἐπίγεια, quod ita sonat quasi dicas, quae in caelo uersantur, & quae in terra uersantur. Ne de ipsis coelis, aut de materia intelligamus. Nisi prius moriatur.) Quorsum attinebat addere prius, cum grace sit, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, id est nisi fuerit emortuum.

Vt pura.) εἰ τίχοι, ita uertit & paulo superius, ut sit exemplum ponentis.

Alia claritas.) δόξα. Eandem uocem quam modo gloriam uerterat, nunc uertit claritatem. Fortasse quod absurdum putaret dicere gloriam solis, aut lunae, aut stellarum, imo maius quiddam significare uideat gloria, dignitas, maiestas, quae claritas. Et alias interpretes δόξαν maiestatem uertit. Denique cum Paulus eadem usus sit uoce, quorsum attinebat interpretem latinis diuersas uoces obijcere, cum ad id non cogat sensus?

Si est corpus animale.) Si redundat ἐσὶ σῶμα &c. est corpus.

Stella enim differt a stella.) ἄσπερ γὰρ ἄσπερ διαφέρει, id est stella enim stellam antecellit. Nam id quoque graecis significat διαφέρει.

Factus est primus homo Adam.) Faber Stapulensis admonet homo superesse, quae in plerisque graecis etiam codicibus, quos mihi uidere contigit ascriptum repperi ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδὰμ, id est primus homo Adā, Tametsi ex interpretatione Ambrosiana subodorari licet, illum Adam legisse, omisso hominis uocabulo, cum ait ab apostolo duos constitui Adam. Deinde in secunda particula Adam solus repetitur absque hominis mentione. Nouissimus Adam, in animam uiuificantem. Cōsentaneum autem est ab interprete quopiam, additum, qui uoluerit explicare, quid sonaret Adam, apud Hebraeos, nimirum hominem אדם Proinde in Genesi, quoties hominis uocabulum repetitur: אדם Adam ponitur. Et aliquanto post, omisso Adam, hominem dūtaxat repetit, primus homo de terra &c.

Secundus homo de caelo caelestis.) Graeci diuerse legunt, idque constanter, ad eundem modum interpretantibus Chrylostomo & Vulgario, ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, id est secundus autem homo, dominus e caelo. Quae ut ingenue dicam mihi magis probatur, quod in nostris codicibus scriptum est, praeterim, cum ita legant Hieronymus & Ambrosius. Et magis respondet ad id quod praecessit, de terra terrenus.

Seminatur in ignobilitate.) Ambrosius legit ignominia, & rectius ἐν ἀτιμία.

Portemus & imaginem caelestis.) Portabimus futuri temporis est graecis, φορέσωμεν, quae nonnulli codices habent φορέσωμεν, id est portemus. Nec magni refert ad sententiam.

Possidere non possunt.) κληρονομήσαι, id est haereditate accipere, & paulo post possidebit,

haereditate a
largens. Geni habent
omnes quodam dormiunt
Mactans ostendit hanc locu
adcaud' in modo quo uideg
pau' sicut Valerius & C
tan nos uertimus, ut sit sen
sibus Ambrosius sequitur
pau' immutandos ad gloria
interpretationem, in qua l
ere cum eo quod graeci leg
ribus. Si em' uertimus, que
uenant per selem addocet o
is qui uiuimus qui restidui
nertant quoniam ipse dom
ui in Chirilo sunt rengen
purnar, cum illis in nobis
nos. Ex his liquet non om
ho. Sunt qui dicant in mom
ent. Ceterū si perpendam
nem, nihil erit quod offen
nos tra. sicut Chrylostomus
bibliotheca Praedicatorum,
quoniam potest excusari hoc
ui p'cho oportet indubitate
dō in ista oculi Hieronymi
id est motus prius trans
i Laurentius (si quisque inte
Canet enim tuos.) et in
in maius dicere. Buccinabit
inennio. Cum autem m
nem corruptibile hoc induc
in ista de se dicitur in ista
in uicaria.) Ambrosius leg
uicariae hanc, in secus uicē
sola aduersus locum episc
contentione, & pro ista leg
ad hanc immutauit uel interpre
dit tuos mores aculeas, ubi tu
incomptas est ex. Osee capite
p'p'iam uertitatem, que sicut
na o mors et mortuus tuus in
et causa tua mors, ubi est acul
in ista sicut, hoc est ubi causa
operatus est pro plaga tua.
uerbum. Quod si scrib
sonat mortem huc pesti
tus in iacob, & uenit in lra
ul. Praeterea pro aculeo, que

bit, κληρονομεί, id est hæreditate accipit, uerbo præsentis temporis. Omnes quidem resurgetur. Græca sic habent πάντες μὴ ὄν καιμησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγήσόμεθα, id est omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. At diuus Hieronymus ad Minerium ostendit hunc locum bifariam legi apud Græcos, & hoc modo, quem hic indicaui, & eo modo quo uulgata habet æditio. Atq; hoc sane loco mirum quod iudat græcanica scholia Vulgarius & Chrysostomus sic legunt, interpretanturq; , quemadmodum nos uertimus, ut sit sensus, non omnes morituros, omnes tamen immutandos esse. Diuus Ambrosius sequitur eam lectionem, quam uulgo audimus, ut sentiamus non omnes immutandos ad gloriam, quæ resurrexerunt sint omnes. Quamquam & is alteram subdit interpretationem, in qua significat fore, qui non moriantur, atq; ob id non resurgant. Certe cum eo quod græci legunt magis consentiunt ea quæ Paulus scribit Thessalonicensibus. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quod nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli descendet de cælo. Et qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquitur, simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Christo in aera. Et sic semper cum domino erimus. Ex his liquet non omnes dormituros, sed aliquos fore residuos in aduentu Christi. Sunt qui dicant in momento & illos subito morituros ac reuicturos, qui residui fuerint. Ceterum si perpendamus & malos immutari, si non ad gloriam, certe ad immortalitatem, nihil erit quod offendat in lectione Græcorum. Porro si quis diffidet citationi nostræ, sciat Chrysostomum & Vulgarium, quos modo allegauimus, haberi Basileæ in bibliotheca Prædicatorum, unde mihi uoluminum eorum facta est copia. Qui græce nouit, is poterit excusso loco me, uel comprobare, uel refellere. In momento.) ἐν ἁτόματι, i. pūcto tēporis indiuisibili, Ἀτέμω seco & ἄ particula priuatiua. ἐν τῇ εἰρηῇ ὀφθαλμοῦ, id est in ictu oculi Hieronymus ad Minerium indicat utrumque inueniri, & εἰρη, id est ictus & εἶρη, id est motus, prius translatum est ab ictu teli seu fulminis, secundum a motu lancis Laurentius suspicatur interpretem scripsisse, non ictu, sed nictu, hoc est motu oculi. Canet enim tuba.) σαλπίζῃ γὰρ, id est canet enim, & subauditur, tuba quæ præcessit nisi maui dicere, Buccinabitur enim, aut angelum subaudire, de quo tamē hoc loco nulla mentio. Cum autem mortale hoc induerit.) Repetitur græcis utraq; pars, cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσεται ἄθανασίαν.

In uictoria.) Ambrosius legit contentione, νεῖκος, enim si cum diphthōgo scribatur contentionē sonat, sin secus uictoriam significat. Atq; ita Hieronymus legit alicubi in epistola aduersus Ioannem episcopum Hierosolymitanum. Rursus in cōmentario Osee legit contentione, & pro stimulo legit aculeum. Nam illud est minutius, quod græci sermonis ordinē immutauit uel interpres, uel librarius ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον, ποῦ σου ἄδκ τὸ νῆκος, i. ubi tuus mors aculeus, ubi tua inferne uictoria. Ceterum testimonium quod adducit sumptum est ex Osee capite decimo tertio, idq; magis iuxta Septuaginta, quæ iuxta Hebraicam ueritatem, quæ sic habet הָאֵל אֶרְבֶּיךָ מוֹת אֶרְבֶּיךָ, id est ero mors tua o mors ero morsus tuus inferne, iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, ubi est causa tua mors, ubi est aculeus tuus inferne. Porro quod Septuaginta transtulerunt ποῦ ἡ θῆκη σου, hoc est ubi causa tua, Hieronymus uertit ero mors tua. Symmachus interpretatus est, ero plaga tua. Quinta æditio est & Agla, ubi sunt sermones tui: hebraicis est uerbum רָבַר quod si scribatur per duo cometz רָבַר sonat, uerbum, sin per sex pūcta רָבַר sonat mortem siue pestem, iuxta illud quod in Esaia legimus. Mortem misit dominus in Iacob, & uenit in Israel, Hieronymus uertit uerbum misit in Iacob, & uenit in Israel. Præterea pro aculeo, quem Hieronymus maluit uertere morsum, Symmachus

ἀπάντημά trástulit hoc est occursum. Theodotion & q̄nta æditio plagā interpretati s̄nt. Deo autem gratias.) τῷ θεῷ χάρις, i. deo autem gratia, ut subaudias est, aut sit. Quo modo loquuntur & latini. Stabiles sitis & immutabiles.) ἐδράιοι γίνουθε ὑμετακίνητοι, & copula redundant, dicuntur autem ἐδράιοι, qui firmam ac certam tenēt sedem ἀμετακίνητοι, qui aliunde alio moueri & abduci nō possunt.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

DE collectis.) περὶ δὲ τῆς λογίας, id est de collecta nouū apud Paulū uerbum, a colligendo dictum. Per unam sabbati.) σαββάτων, id est sabbatorum. Recondens.) θησαυρίζω, id est thesaurizans quod tandem uertit latine, solutus ante hac grācam uocem relinquere.

Quod ei bene placuerit.) ὅτι ἄμ' εὐδοῦται, Laurentius ita uertendum existimat, quod facile, aut leue sit, siue quod bene cedat. Mihi rectius uertendum uidetur, quicquid commodum fuerit, & quicquid deo prospero contigerit. Hoc autem addidit, ne forte pueret muneris parum magnifici.

Perferre gratiam uestram.) πλὴν χάρις ἡμῶν hic plane gratiā pro beneficio posuit, sed gratis collato. Quod si dignū fuerit.) ἐὰν δὲ ἢ ἄξιον, Græcis hæc uox aliquāto lecus usurpatur apud græcos nōnūq̄, atq; apud nos, pro tāti est. Vnde nos uertimus. Quod si fuerit operæ precium, hoc est, si res fuerit tantū.

Nam macedoniam pertransibo.) Nihil refert ad sententiam, tametsi διέρχομαι ambiguum est ad utrūq; tempus, unde non perperam uertit pertransibo.

In transitu uidere.) ἐν παρόδῳ, id est obiter, ac uelut alio properans.

Usq; ad pentecosten.) ἕως τῆς πεντηκοστῆς, & usq; ad quinquagesimū, ut subaudias diē necq; enim de festo loquitur.

Magnum & euidentis.) μεγάλη καὶ ἐμφερής, id est magnum & efficax, scribitur enim per e non per a, interpres legisse uidetur, ἐναργής per a idq; græcis sonat euidentis, atq; ita legit Ambrosius, secus Chrysostomus & Vulgarius.

De Apollo autem fratre.) Fratre, & notū uobis facio, hæc uerba in græcis codicibus non inuenio, fratre inuenio in quibusdam. Verū hæc eclipsis familiaris est epistolis, ueluti de libris quos putabas perijisse, sunt in tuto apud generū.

Et utiq;.) πάντως, more suo uertit utiq; pro omnino.

Non erat ei uoluntas.) οὐκ ἦν θέλημα, id est non erat uolūtas. Ei, addidit explicandī causa. Cum ei uacuum fuerit.) ὅταν εὐκαιρήσῃ, id est cum erit oportunum. Quāq; uacat idē efficit, & ita uertit in actis apostolorum, Athenienses ad nihil aliud uocabant ἡνικαίεσθ.

Omnia enim uestra.) enim hoc loco prorsus ociosum est, nec est usq; apud græcos, sed πάντα ὑμῶν &c. Nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici.) Fortunatū & Achaicum hoc loco græci codices non habent. Sed tantum Stephanam, & hoc loco domus familiam significat quā primicias Achaicæ uocat, quod prima suscepit Christū.

Quod uobis deerat.) ἡ ὑμῶν ὑστέρημα, id est uestrum defectum. Nemp̄e quoniam pro omnibus uenerāt ad populum, ita quod deerat, id est quod Paulus desiderabat in Corinthiis, nimirum presentiam illorum, id isti suo aduentu supplerunt. Faber legit ὅτι ὑστέρημα μου, id est quoniam defectum meum. Verū id ad sensum perparū refert. Et Paulus superius ἐν παρουσίᾳ, uertere poterat in aduentu.

Ipsi suppleuerunt.) οὗτοι, id est hij. Prisca.) Græce priscilla quēadmodū & supius.

Cum domestica sua ecclesia.) Ecclēe quidem uertit, sed non ad uerbum, ut Ambrosius cum ea quæ in domo eorum est ecclesia, σὺν τῇ κατ'οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ, uerum hic maluisse congregationem q̄ ecclesiam. Apud quos & hospitor.) Hoc non reperio additū in græcis codicibus. Quāq; ita legit Ambrosius.

Mea manu Pauli.) Mea casus est ablatiui. A deo patre & dño.) Leuiculū est qd̄ adanonet Laurentius de amphibologia quasi legi possit. A deo patre nostro & domini Iesu

Paulo et
Paulus
maranatha
linguas
Verum
hebr
redemptionem do
Hic
ut col
fuerit
Hic
ut col
Vulgari
ad Ambro
confirm
quodam ad l
Syr
hebr
domini
quod si
uenit
uenit et
admonet

Exhortationem)
P
Et exhortatur)
festatio. Pro uestra
Que operatur tolerantiam
Et paulo post
Nam paulo uox est dicitur
Sic de consolatione erit
Et facta est in
ita ut tederet nos etiam
nemus etiam de uita. Atq; in
Et tantis periculis in talibus
pedens ad græcam ueritate
Erupit & erit ignota uox
quod postulat est presentia

Iesu Christi. Siquidem id Paulo est peculiare, patrem uocare deum, Christum dñm. Anathema sit) Hac uoce Paulus solet extremum exitium significare, quod hebraei uocant אנתמה. Ceterum maranatha, Ambrosius putat uocem Syram esse potius q̄ hebraicam. Licet inter has linguas nonnulla fuerit affinitas, Sonare autem apud illos dominus noster uenit. Verum haud scio an tutum sit hac in re fidere Ambrosio, graui alioquin auctori, sed q̄ fuerit hebraei sermonis ignarus uel illud indicio est, quod Olanna interpretatur redemptionem domus Dauid. Quēadmodum & Hilarius. Quanq̄ inter hebraica uocabula, quae Hieronymi titulo feruntur reperio Maranatha expositum in aduentu domini nostri, ut cohareat cum superiori. Sit Anathema in aduentu domini nostri, ueluti referat finem Malachiae. Ne forte ueniam & percutiam terram Anathemate. Vulgarius ad Ambrosij sententiā interpretatur dominus uenit, uultq̄ uideri ceu iusiurandum, quo confirmet dominum aduenturum. Eadem ferme diuus Hieronymus in epistola quadam ad Marcellam, cuius super hac re uerba non grauabor ascribere. Maranatha, magis Syrum est q̄ hebraum. Tametsi ex confinio utrarūq̄ linguarum aliquid & hebraum sonat, & interpretatur ΚΥΡΟΣ ΟΥΣΤΕΡ dñs noster uenit, ut sit sensus, Si quis nō amat dominū Iesum, anathema sit, & illo completo deinceps inferat dominus noster uenit, quod superfluum sit odij pertinacibus aduersus eum uelle contendere, quem uenisse iam constat. Haec Hieronymus. Nec his dissimilia scripsit in dñs noster uenit, uenit esse praeteriti tēporis, id declarantibus graecis, interpretibus, Augustinus. Illud admonendum erat ἰλαθῆ, nisi ex interpretatione Hieronymi liqueret.

FINIS PRIMAE AD CORINTHIOS.

IN SECUNDAM AD CORINTHIOS.

Per exhortationem) διὰ τῆς παρακλήσεως, id est per consolationem. Est eadem uox quam modo consolationem uerterat.

Et exhortamur.) παρακαλούμεθα, id est consolamur in tempestiua copia affectatio. Pro uestra exhortatione.) Rursum est παρακλήσεως, i. consolatione. Quae operatur tolerantiam τῆς ἐνεργούσης ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, id est quae operatur intolerantia multa. Operatur autē est, uim suam explicat, & aperit.

Eorundem passionum) τῶν αὐτῶν παθημάτων, id est eorundem malorum, siue dolorū. Et paulo post κοινωνοὶ ἐσθε τῶν παθημάτων, id est participes estis malorum, aut afflictionū, Nam passio uox est dura latinis auribus.

Sic & consolationis eritis) Eritis additum est, uidetur autem subaudiendum estis potius q̄ eritis. Quae facta est in Asia) Graeci addunt nobis τῆς γεινομένης ἡμῖν ἐν τῇ ἀσίᾳ, id est quae contigit nobis in Asia.

Ita ut taderet nos etiā uiuere) ὡς ἔξαρκεσθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆναι, Potest accipi ut desperare etiam de uita. Atq̄ in hunc sensum accipit diuus Ambrosius.

Et tantis periculis) ἐκ τῆλικούτου θανάτου, id est tanta morte. Ambrosius proximius accedens ad graecam ueritatem legit de tantis mortibus.

Eripuit & eruit ἐρῖσατο καὶ ἐρίεται, id est eripuit & eripit, idem uerbum apud graecos nisi quod posterius est praesentis temporis.